భారతి

1967 ఏప్రిల్

★

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

★

[illegible]

దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులు

వెల ఒక రూపాయి

భారతి

మాసపత్రిక

సంపాదకుడు:

శివలెంక శంభుప్రసాద్

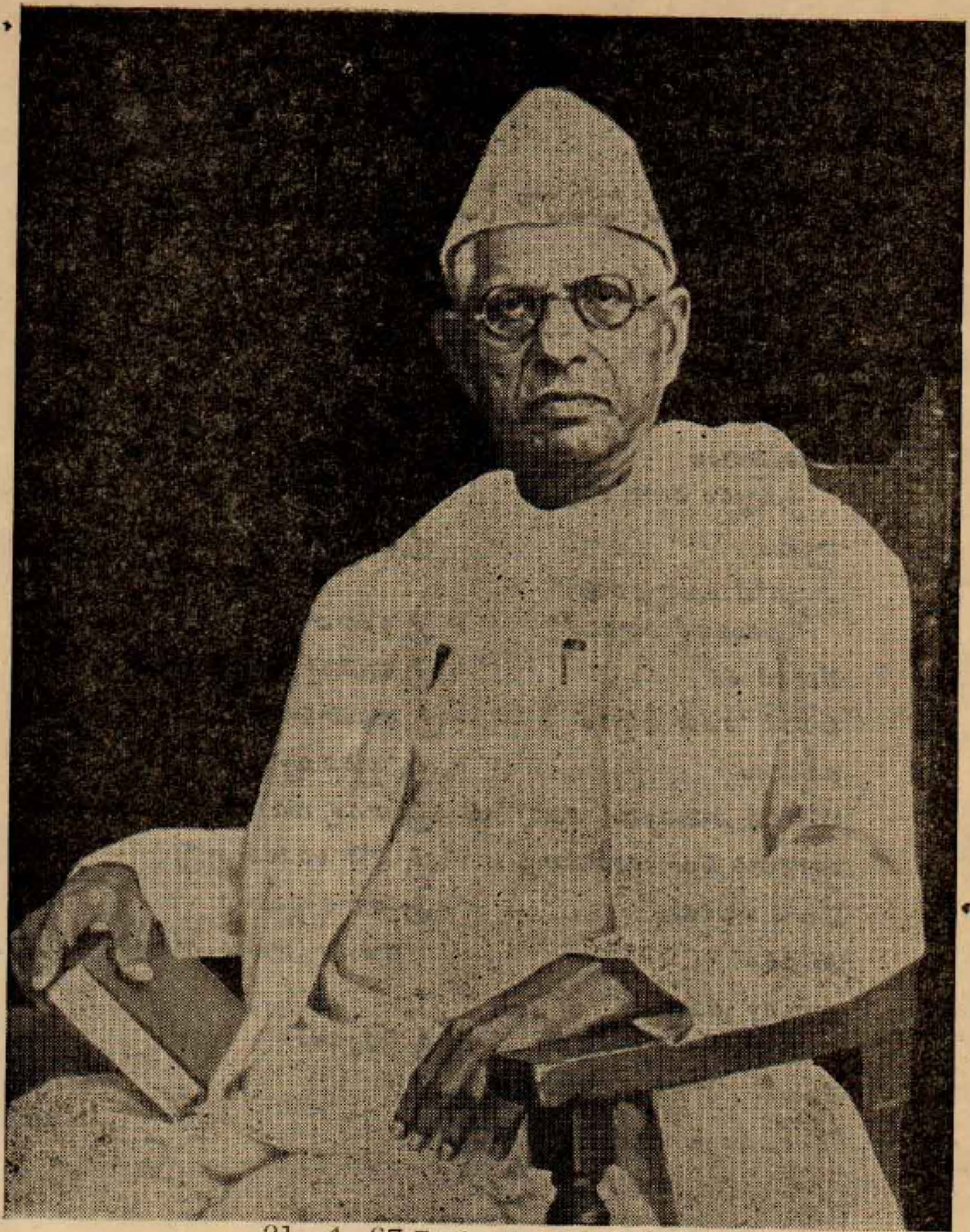

ఏప్రిల్ 1967

సంపుటము 44 : : సంచిక 4 :

విడిప్రతిక వెల ఒక రూపాయి

21—4—67 చైత్ర శుద్ధ ద్వాదశి శుక్రవారం

శ్రీ దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి 29—వ పుణ్యవర్ధంతి

ప్రవిమల జీవిత ప్రసృమర ప్రథితాకృతు లాత్తధర్మసా
ర వివశచిత్తు లార్యగుణరంజనమంజులదానవీరులున్
తవులరు నిన్నుబోలు మహితాత్మకు లెచ్చట? నీవొకండవున్
అవగుణ సత్త్వమా తెలుగునాట వెలింగితి పత్యమూరి వె

విషయానుక్రమణిక

ఏప్రిల్ 1967

వరివస్య

శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రి

నీ కరపల్లవద్వయము నేడు గదించిన భాగ్యమబ్బుటన్
నా కరముల్ కృతార్థములు; నా యెద బుట్టి సుధాప్రవాహముల్
వాకలు గట్టి యిప్పుడును బారెడి చేతము చల్లజేయుచున్
మై కలయంగ వీచికల మాడ్కి గగర్పులు ప్రాకుచుండగా.

మురిపము గొల్పు నచ్చతెలిముత్తెపుమూర్తివి, మాటలాడినన్,
చిరునగ వొల్కబోసినను, చేతులు మోడ్చి సమాదరించినన్,
కరుణదొలంకు గల్వతెలిగన్నుల చల్లనికాంతి నాపయిం
బరపిన, స్వాతిముత్యముల వానలు జిల్లన జల్లు నా హృదిన్

నీ వొక జాజికన్నియవు, నీ సవిధంబున నిల్చినంతనే,
ఏవియొ గాఢపూర్వభవవృత్తులు భవ్యములున్ మనోజ్ఞముల్
పావనముల్ శుచిస్మృతుల వాసనలై హృది పేటురేగి యా
ప్లావితు జేసి సాధుమృదువాయుపథంబుల దేల్చు లీలమై.

నీ వొక దివ్యరాగిణివి, నిన్ను స్మరించిన హృద్విపంచికన్
తీవలు సంచలించి యొక తీయని వేదన గోట మీటగన్
కేవలదేవయోనులె గణింప ధరింపను సాధ్యమైన ప్రా
స్తావికగీతరాగనినదంబులు మ్రోసెడి తారవీథులన్.

నీ వొక యగ్నికీలికవు, నిన్ను స్పృశించినయంతమాత్ర నే
నేవియొ జన్మజన్మముల నేరిచి కూర్చిన కిల్బిషంపు పెన్
ప్రోవులు తూలరాసులటు రూపఱి నీరయి పోవ, నుజ్జ్వలత్
పావనదివ్యమూర్తి విభవంబున దీపికనై వెలుంగుదున్.

నీ వొక చంద్రమఃకళవు, నీ యమృతంబు ఘనీభవించుటన్
ప్రోవయి రూపుగొన్న శుభమోహనరేఖవు, దిగ్దిగంతముల్
నీ వొలికించు వెన్నెలల నిద్దపుజాలుల వెల్గు దేటలై,
నీ వరివస్య సంతతము నిన్ను భజించుట నేను ధన్యుడన్!

కాకతి మైలాంబ బయ్యారం చెఱువు శాసనము

శ్రీ పి. వి. పరబ్రహ్మశాస్త్రి

ఆంధ్రప్రదేశ పురావస్తు పరిశోధన శాఖవారిచే రాష్ట్ర మందలి ప్రాచీన శిలాశాసనము అన్వేషింపబడు సందర్భమున ఖమ్మంమెట్టు జిల్లా యిల్లెందుతాలూకాలో బయ్యారమను గ్రామమునకు చెందిన బయ్యారంచెఱువు కట్టపై ఈ శాసనము కనుగొనబడెను. 6 అడుగుల పొడవు, 2 అడుగుల చతురస్రము గల యొక బృహచ్ఛిలపై 4 వైపుల 185 పంక్తులలో ఈ శాసనము చెక్కబడి యున్నది. అచ్చటచ్చట కొలదియక్షరములు స్ఫుటితములైనను శాసనమంతయు భద్రముగనే యున్నది. భాష సంస్కృతము. లిపి 13 వ శతాబ్దినాటి తెలుగు. అక్షరముల పొంపు లేఖకుని యొక్క నేర్పును ప్రకటించుచున్నవి. శాసనమంతయు నిర్దుష్టమై కాకతీయుల నాటి శిలాశాసనములలో మేలురకపు దనిపించును.

కాకతి మహాదేవుని కుమార్తెయు గణపతిదేవుని కనిష్ఠ సోదరియు, నతవాట రుద్రుని భార్యయునగు మైలాంబిక శాసన మున్నచోట గొప్ప తటాకము నొకదానిని నిర్మించినట్లు చెప్పుట శాసనము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము. ప్రాసంగికముగా కకతీయుల పూర్వచరిత్రనుగూర్చి కొన్ని అపూర్వవిషయము లిందుచెప్పబడియుండుటచే హనుమకొండ వేయి స్తంభములగుడి యందలి రుద్రుని శాసనమువలె నిదియు వారి చరిత్రకు కడు ప్రధానమైనది.

శాసన విషయము : మొదటి ప్రక్క :

“శ్రీ మహాదేవాయనమః” అని ప్రారంభమై గజాననుని, క్రోడరూపియగు విష్ణువును, అర్ధనారీశ్వరుని, స్తుతించుచు సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ వర్ణింపబడును. ఆయన బాహువుల తేజోమహిమచే రాజన్యసంతతి జనించెను. అదే సంతతియందు దుర్జయుడను రాజు సార్థకనాముడై శత్రువులకు భయంకరుడై పుట్టెను. అతని వంశములో వెన్నడను రాజు కాకతి యనుచోటు (నగర)నుండి రాజ్యమేలుటను బట్టి యీ వంశ్యులు కకతీకు లనబడుచుండిరి. వాని పుత్రుడు, పౌత్రుడు, నప్త వరుసగా గుండ నామధారులై పరాక్రమమున ముగ్గురి రాములకు సరియై యుండిరి. అటు పిమ్మట ఎఱ్ఱినృపతి కుఱ్ఱవాడి మున్నగు దేశమును పాలించుచుండెను. వాని తర్వాత పిండి గుండ నృపతి శత్రుక్షయమొనర్చి రాజయ్యెను. వానికి పుట్టిన గరుడాంక బేత నృపతి యా పేరుగల అన్వయమగుటచే నట్లు ప్రసిద్ధ నామధేయుడయ్యెను. ఇతడు అనుమడు, కొండడు అను పేరుల జంపి ప్రసిద్ధమగు అనుమకొండను పురముగ జేసికొనెను. వానికి ప్రోలక్షితిపతి జనించి అరిగజ కేసరి అను బిరుదనామధారియై కేసరి తటాకమును నిర్మించెను. ఇట్లితనిచే భూమియుర్వరమై పదని తెల్పుటకో యన్నట్లితని సంతతి వారిచే కృతజ్ఞతా సూచకముగా స్వర్ణ (నాణెము) గవాదుల (పశువుల) పై వరాహముద్ర వేయబడు చుండెను. వానికి ముల్లోక పాలకులను భయకంపితులను చేయు త్రిభువనమల్ల భూమిపాలుడు పుట్టెను. వానికి ప్రసిద్ధ కీర్తిశాలియు కందర్పస్పర్ధి రూపసంపన్నుడును, తుంగతురగ యుద్ధకౌశలుడును అగు ప్రోల భూపాలుడు జన్మించెను. వానికనేక పుత్రులు ఉదయించినను, రుద్రదేవ, మహాదేవ భూపతులు ప్రసిద్ధులు. అందు రుద్రుడు అమానుష బలసంపన్నుడై, వైరివిధినిర్మథన మొనర్చిన పురుషవరు డగుటచే వనిని లక్ష్మి స్వయముగ వరించెను. మహాదేవుడు సమస్త సామంతుల శిఖామణులచే సముత్తేజితమగు పాదపీఠముగల గొప్ప రాజు. పురారి భక్తుడగు నతనికి గౌరీసేవాసక్తిగల బయ్యమాంబ ధర్మపత్నియై సీమంతినీతిలకమై యొప్పు చుండెను. వానికి దుష్టనిగ్రహ శిష్టరక్షణకుశలుడును, సంపదలబ్రోవును అనదగు గణపతి జన్మించెను.

రెండవ వైపు

తదుపరి శుభగ్రహోదయమగు శకవర్షము 1105 కు సరియగు శోభకృద్వత్సరమున ఆ బయ్యాంబా మహాదేవులకు సర్వలోకానందదాయి యగు నొక కన్యక జన్మించెను. ఆమెకు పితరులు శ్రీశైల శిఖర వాసియగు శ్రీ మల్లికార్జునదేవుని స్మరించుచు శ్రీ మల్లికాంబ (మైలాంబ) యను జన్మ నామ మిడిరి. కాలము గడచిన కొలది ఆమె తన ధర్మ కార్యములచే ధర్మ కీర్తియను బిరుదనామ మొందెను. మహదేవుడు గణపతి వివాహమైన పిదప యుక్తవయస్కురాలగు నీమెకు తగిన వరుని యోచింపుడని మంత్రుల నడుగగా వారు అంగ, వంగ,

కళింగ, చోడ, చాళుక్య, సైవణ మాళవాది నృపతులలో నొకడును ఈమెకు తగిన వరుడు కాజాలడని చెప్పి తుదకు నతివాటి వంశమునకు చెందిన రుద్రుని వరునిగ సూచించిరి. అందుకు, మహాదేవుని తల్లియగు ముప్పమాంబకు నతివాటి దుర్గక్షితీశుడు సోదరు డగుటచే తనకు మేనమామ యగు ననియు, వెక్కడి మల్లనామ ధారియగు నాతనికి కిడిబేలుపాత బిరుదాంచితుడౌ బుద్ధ భూపాలుడు పుత్రుడనియు, వానికి పత్నియగు ముప్పమాంబయందు శూరుడు, ఆకళంకుడు, యువకుడు, కన్యాసవర్ణుడు, కుసుమేషుమూర్తియు నగు రుద్రుడు ఆమెకు సర్వవిధముల తగినవా డట. (తదుపరి మైలమాంబకు నతివాటి రుద్రునితో వివాహము వర్ణించ బడినది.)

మూడవ వైపు

ప్రఖ్యాత రుద్రానుజ నృపుని తనయయు, భద్ర రుద్రులకు అగ్రజయు, విఖ్యాత రుద్రుని పత్నియు, రుద్రదేవుని మాతయు, రుద్రాణీశుని భక్తురాలగు మైలమాంబ భర్త యగు రుద్రనృపుని యనుమతితో శంభురుద్రుని కొరకు అనేక ధర్మకార్యము లొనర్చెను. (శ్లో.42.) గ్రామ గ్రామమున దేవాయతనము, అన్నశాల, మార్గ మార్గమున ఆరామ స్థాపనము ప్రపాలు, అంతట అగ్రహార ప్రదానము— ఇవి మైలమాంబ యొక్క ధర్మ కార్యములు. సేతువు వద్ద ఒక శివాలయము, శ్రీపర్వత మందొక శివాలయము, కాశీపుర మందొక శివాలయము తన స్వనగరమగు ఇనుగుర్తి యందొక శివాలయమును నిర్మించి తన భర్తపేరిట, తన పేరిట శివపార్వతులను ప్రతిష్ఠ చేసెను. తల్లియగు బయ్యాంబపేరిట, తండ్రియగు మహాదేవునిపేరిట, తన బిరుదమగు ధర్మకీర్తి పేరిట ఇచట పురముల నిర్మించి భూమండలమందు గల యెల్ల రాజనగరుల కంటె మిక్కిలి శోభాయుతములుగా నలంకరించెను. (నగర వర్ణనము.)

నాలుగవ వైపు

ధర్మకీర్తి యను గుణ నామధారిణియగు మైలమాంబ యచట నామె మనస్సువలె గంభీరమైనట్టియు, ఆమె యశస్సువలె విస్తారమైనట్టియు, ఆమె వాక్కువలె మధురమగునట్టియు, ఆమె భాగ్యమువలె సర్వజనోపభోగ్యమైనట్టియు ఈ ప్రసిద్ధ తటాకమును నిర్మించెను. ఈ తటాకము తూర్పు వైపున మిన్నుముట్టు కట్టతో ఆకాశమును, ప్రశస్తములగు సస్య సంపదలతో భూమిని, కాలువలతో దిగంతములను, గాంభీర్య ధర్మముచే నాగలోకమును వ్యాపించి విశ్వాత్మకమై యొప్పుచున్నది. (ఇటమీద తటాక వర్ణనము.)

ఇట్లు శాసనము 71 శ్లోకములతో ముగియుచున్నది. ఇందు శాసనపు కాలముగాని కవి పేరుగాని చెప్పబడలేదు.

(ఈ తటాకము బయ్యారమునకు 3 మైళ్ళ దూరమున గలదు. దీనికి సంబంధించిన ఖమ్మంమెట్టులో ఇరిగేషన్ శాఖకు చెందిన శ్రీ ఎస్. మల్లయ్యగారు (జూనియర్ ఇంజనీరు తెలిపిన ప్రస్తుత వివరములు:

విస్తీర్ణము: 43 మిలియన్ల చ. అ.
కట్టవెడల్పు: 7300 అ.
కట్ట యెత్తు: 35 అ.
పరిమాణము: 397 మి. ఘ. అ.
సాగుబడి: 5400 యకరములు.

(బయ్యారము, ఇర్సలాపురము, కన్నయగూడెము, గన్ధంపల్లి, క్రొత్తపేట, సత్యనారాయణపురం గ్రామములలో)

దీని ప్రధాన బహిర్ద్వారము పూర్వము 20'×5' వైశాల్యము గలదిగా నుండెననియు చెఱువులో పూడిక యేర్పడుటవలన నది నిరుపయోగమయిన కారణముగా దానిపైన ప్రస్తుతపు తూము నిర్మించబడెనని చెప్పిరి. తెలంగాణములో లక్నవరము, పాఖాల, బయ్యారము చెఱువులు ప్రధానమైనవనియు, ఈ మూడును 220 చ. మైళ్ళ విస్తీర్ణము గల పీఠభూమికి మూడు వైపుల ప్రవహించు వాగుల నరికట్టుచు నిర్మింపబడెననియు చెప్పిరి. ఈ మూడు పెద్ద చెఱువులు కాకతీయులవారు నిర్మింపబడినవే.)

బయ్యారములోను, చెఱువుకు సమీపములోను ఈ మైలాంబచే వ్రాయించబడిన శాసనము లైదారు గలవు. వాటిలో నిదియే ప్రధానమైనది. అందొకదానియందు రామదేవుడను కవి శాసనకర్తగా పేర్కొనబడెను. శాసనముల కవిత్వశైలిని బట్టి యవి యన్నియు తద్విరచితములుగనే భావింప వీలగుచున్నది.

శాసనకాలము చెప్పియుండలేదు. కాని మైలాంబ పుట్టినది శకము 1105 శోభకృద్వత్సరము. తర్వాత సుమారు 30— 40 సంవత్సరములు ఈ శాసన కాలమై యుండును. అనగా క్రీ. శ. 1220—30 ప్రాంతము కావచ్చును.

విశేషములు:

1. ఇందు మొట్టమొదట చెప్పదగిన విశేషము కాకతీయ రాజుల వంశావళి. ఇంతవరకు లభించిన ఆధారములలో నీ రాజులను గూర్చి చెప్పబడు వంశానుక్రమణికలో నిదియే నూతనముగా నవేకులను తెలుపుచున్నది.

దుర్జయుడు
|
1. వెన్న
|
2. గుండ I
|
3. గుండ II
|
4. గుండ III
|
5. ఎఱ్ఱ
|
6. పిండి గుండ (గుండ IV)
|
7. గరుడబేత
|
8. ప్రోల I
|
9. త్రిభువనమల్ల
|
10. ప్రోల II (భార్య ముప్పమాంబ)

11. రుద్ర 12. మహాదేవ (భార్య బయ్యాంబ) మరికొందరు

13. గణపతి మైలాంబ (శాసనకర్త్రి) భద్ర రుద్ర (భర్త నతవాటిరుద్రుడు.)

ఇంతవరకు కాకతీయ వంశమునకు మొదటి బేతరాజే మూల పురుషుడుగ తెలిసియుండెను. దీనియందాతనికి పూర్వికు లారుగు రున్నట్లు క్రొత్తగా తెలియవచ్చుచుండిరి. అందు 4, 5, 6, సంఖ్యల వారగు గుండ III, ఎఱ్ఱ, గుండ IV లను గూర్చి తూర్పుచాళుక్య వంశపు రెండవ అమ్మరాజాదని చెప్పబడిన మాంగల్లు[1] దానశాసనములో కొంత చెప్పబడియున్నను వారు ప్రధాన కాకతీయ వంశముతో నెట్టి సంబంధము గల్గి యుండిరో నిశ్చయముగ తెలియకుండెను. ఇందు వారు ముగ్గురు మొదటి బేతనికి అవ్యవహిత పూర్వికులుగా చెప్పబడిరి. వీరిది దుర్జయ వంశము. తెలుగునాటి నేటి వెలనాటి చోళులు, చాగివంశము వారు, కొండపడుమటివారు, వెలమవారు, విరియాలవారు, మరికొందరు కూడ దుర్జయ వంశ్యులమని చెప్పుకొనిరి. కాని వారు కాకతీయులతో సంబంధము కలిగియుండిరో లేదో తెలియదు. ఆ దుర్జయుడు ఒకడేనా? అనేకులా? ఇంతకు అతనిని గూర్చిన చరిత్రమేదియు తెలియదు. ఇందుకూడ దుర్జయుని విశేష మేమియు చెప్పబడలేదనవలెను. కాకతీయుల క్షత్రియత్వమును గూర్చి ముందు చెప్పబడును. తర్వాత చెప్పబడిన వెన్న రాజునే మనము కాకతీయులకు కూటస్థునిగ భావించవలెను. అతడు కాకతి నుండి భూమినేలుటవలన వాని వంశ్యులకు కాకతీయులను పేరు వచ్చెనని యిందు కలదు. ప్రతాపరుద్రీయవ్యాఖ్యాతయగు కుమారస్వామిసోమపీథి కాకతి యను దేవత నారాధించువారగుటచే వారికీ కులనామ మేర్పడె నని స్పష్టముగా వ్రాసెను. క్రీడాభిరామములో "కాకతమ్మకు సైదోడు ఏకవీర" (పు. 128.) అని కాకతమ్మ ఒక దేవత గనే చెప్పబడెను. జగ్గయ్యపేట ప్రాంతములో దొండపాడు దగ్గర కాకతమ్మబీడు, అక్కడే కాకతిరామచంద్రపురము మున్నగు స్థలములు గూడ కలవట. దీనిని బట్టి కాకతియను నగరముపేరుతో నొక గ్రామదేవత వీరి కారాధ్య దైవమై యుండునని తెలియుచున్నది. అందుండి వీరు కొంత భూమిని పాలించిన వారగుటచే కాకతీయులై యుండిరి. ఆ నగరమును గూర్చి ముందు చెప్పబడును.

వెన్నన్నృపుని పుత్రుడు గుండరాజు, పౌత్రుడు రెండవ గుండరాజు, మునిమనుమడు కూడ మూడవ గుండయయే. వీరు ముప్పురు పరాక్రమమున పరశురామ, రఘురామ, బలరాములకు సద్దియైనవారట. తరువాత ఎఱ్ఱనృపుడు కుఱ్ఱవాడి ముఖ దేశమునకు పాలకుడయ్యెను. వాని కొడుకు పిండి గుండయ.

ఇచట మాంగల్లు శాసనము నొకింత పరామర్శింపవలసి యున్నది. అందు చాళుక్య రెండవ భీముని పుత్రుడగు రెండవ అమ్మరాజు 11 సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి రాష్ట్రకూట (మూడవ) కృష్ణుని కోపముచే కళింగమునకు పోగా అతని సవతి సోదరుడగు దానార్ణవుడు వల్లభుని ప్రసాదమున వేంగికి రాజై తనకు సహాయము చేసిన కాకర్త్య గుండ్యన కోరికపై అతని (గుండ్యన) శ్రేయోవాప్తికై అతికృచ్ఛ్రమగు కర్పటవ్రత మాచరించిన కుత్సగోత్రోద్భవుడైన దొమ్మన (శర్మ)కు మాంగల్లుగ్రామమును ఉత్తరాయణ పూర్వకాలమందు సర్వకర పరిహారముగా నగ్రహార మిచ్చెను. శాసన కాలము క్రీ. శ. 955 లోని ఉత్తరాయణ సంక్రాన్తి కావచ్చును. ఇచ్చట ప్రాసంగికముగా కాకర్త్య గుండ్యనయొక్క వంశావళి కొంత చెప్పబడెను. అందు సామన్తవొట్టికులమున గుండ్యన రాష్ట్రకూటుడు గలడు. అతని పుత్రుడు —ఏఱియ రాష్ట్రకూటుడు తురంగమారోహణకౌశలమున వత్సరాజును తిరస్కరించు నంతటివాడు. తరువాత కొద్ది భాగము లేక ప్రమాదమున

1. ఎ. పి. ఇండికా xxxi పుట. 31.

లోపించెను.(మాంగల్లు శాసనము 41 వ పంక్తి తుదియందు). 42 వ పంక్తి "తో బేతియ నామధేయః ప్రసన్నసంపన్నిలయ ప్రదీయః" అని ప్రారంభమగును. లుప్తభాగమును పూరించి "అభూత్పుత్రో బేతియ నామధేయః ప్రసన్న సంపన్నిలయ ప్రదీయః" అని చదివిన బాగుండును. ఇంతకు బేతియ నామధారి యొకడు ఎఱియ రాష్ట్రకూటుని పుత్రుడుగ కన్పట్టు చున్నాడు. ఇతనిపేరు ప్రస్తుతపు బయ్యారపు శాసనమున కాన రాదు. ప్రతిభావంతుడై రాజ్య భారమును వహింపక ముందే తండ్రి జీవించి యుండగనే యాతడు మరణించియుండుట వంటి కారణ మేదైన యుండును. దానార్ణవునిచే దానమిప్పించిన కాకర్త్య గుండ నా బేతనకు పుత్రుడగుటచే నటుల పేర్కొన బడెను. ఈ బయ్యారపు శాసనములోని వంశావళి యందు అముఖ్యుడుగా విడిచి వేయబడెనని తోచును. కాకర్త్య గుండడే యిచట పిండిగుండడనియు, సిద్ధేశ్వరచరిత్రము నందు పెండ్లిగుండడనియు పేర్కొన బడెను. అతని పుత్రుడు గరుడబేతరాజు. ఇతడే మొదటిబేతరాజను పేరిట కాకతివంశమునకు మూలపురుషుడుగ చెప్పబడు చుండెను. ఇతనికి పూర్వ మొక బేతరాజు (ఇతని తాత) ఉండుటచే ఇతనిని రెండవ బేతరాజనవలసి యుండును. ఇతని నామమునకు ముందుగ గరుడాంక పద ముండుట యిచటనే ప్రథమముగ తెలియు చున్నది. దీనిని గూర్చి తరువాత. ఇత డనుమడు, కొండడు అనువారిని నిర్జించి వారి పురమగు అనుమకొండను రాజధానిగ చేసికొనెను. జనశ్రుతిని బట్టియు, సిద్ధేశ్వరచరిత్రమును బట్టియు నీవిషయము కొంత లోగడ తెలియు చున్నను శాసనస్థముగా బేతరాజే యనుమకొండను జయించి నట్లిచట చెప్పబడుట గమనింప దగినది. ఇతని పుత్రుడు అరిగజకేసరి బిరుదాంకితుడగు మొదటి ప్రోలరాజు. అతనిచే కేసరి తటాక మనబడు గొప్ప చెఱువు త్రవ్వించబడెను. కేసరి సముద్రము కేసముద్రముగా రూపొందెననుకొన్న వరంగల్లుకు సుమారు 20 మైళ్ళ దూరములో కేసముద్ర గ్రామమునకు ఆనియున్న గొప్ప తటాక మిదియే కావచ్చును. ఈ తటాక ప్రతిష్ఠను స్మరించుచు నితని సంతతివారు వరాహచిహ్నము తమ నాణెముల పైనను, శకువుల మీదను ముద్రించు చుండెడివారట. ఇందువలన వీరికి వరాహముద్ర ఇంతకు పూర్వము లేదని తెలియు చున్నది. అతని పుత్రుడు రెండవ ప్రోలరాజు. కాజీపేట[2] దర్గా శాసనము ననుసరించి త్రిభువనమల్లునకు దుర్గరాజను మరియొక పుత్రుడు రెండవ ప్రోలునికి పూర్వము క్రీ. 1098 ప్రాంతమున రాజ్యము చేసినట్లు తెలియు చున్నది. అతని పేరీ శాసనమందు లేకపోవుట అతడు మైలమాంబకు పెదతాత యగుట కారణమై యుండును.

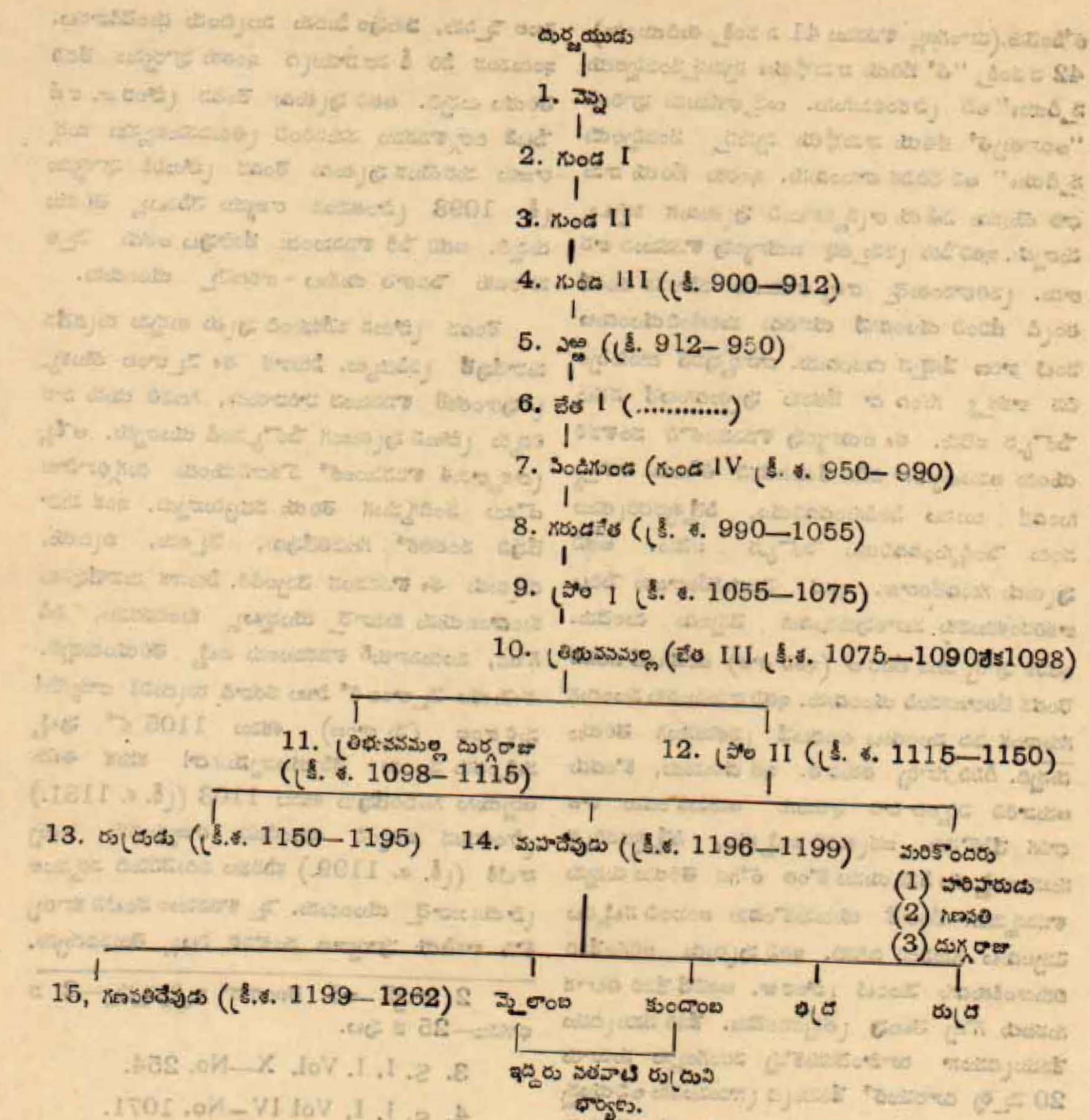
రెండవ ప్రోలున కనేకమంది పుత్రు లున్నను రుద్రదేవ మహాదేవులే ప్రసిద్ధులు. వీరుకాక ఈ మైలాంబ యొక్క త్రిపురాంతకపు[3] శాసనమున హరిహరుడు, గణపతి యను వార లిద్దరు ప్రోలుని పుత్రులుగ పేర్కొనబడి యున్నారు. అట్లే ద్రాక్షారామ[4] శాసనములలో నొకదానియందు దుగ్గభూపాలు డొకడు సందిగ్ధముగ తెలియ వచ్చుచున్నాడు. ఇంక మహాదేవుని సంతతిలో గణపతిదేవుడు, మైలమ, భద్రియ, రుద్రుడు ఈ శాసనమున చెప్పబడిరి. వీరుగాక మహాదేవునకు కుందాంబయను కుమార్తె యున్నట్లు కుందవరము, నిడిగొండ, ముదునూరుర్ శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈమెయు మైలాంబతో పాటు నతవాడి రుద్రునికి భార్యయే! మల్లికాంబ (మైలాంబ) శకము 1105 లో పుట్టినట్లింతకు ముందు చెప్పియున్నాముగదా! కనుక ఈమె అన్నయగు గణపతిదేవుడు శకము 1103 (క్రీ. శ. 1181.) ప్రాంతమున జన్మించి యుండినను రాజ్యమునకు వచ్చు నాటికి (క్రీ. శ. 1199.) కనీసము పదునెనిమిది వర్షముల ప్రాయమువాడై యుండును. పై శాసనముల వంటివి కూర్చుకొని కాకతీయ పూర్వరాజ వంశావళి నిట్లు తెలుపవచ్చును.

2. కార్పస్ ఆఫ్ తెలంగాణా ఇన్స్క్రిప్షన్సు—2 వ భాగము—25 వ పుట.

3. S. I. I. Vol. X—No. 254.

4. S. I. I. Vol IV—No. 1071.

5. అప్రకటితములు.

పైన చూపిన సంవత్సరములనుగూర్చి :

దానార్ణవుని మాంగల్లు శాసనములో కాకర్త్యగుండ్యనికాలం ఆశాసనకాలమే యగునుకదా. రెండవ అమ్మరాజు శకము 867 (క్రీ. శ. 945)లో సింహాసన మధిష్ఠించెను.6 తర్వాత 11 సంవత్సరములు రాజ్యమేలిన పిదప రెండవ కృష్ణునిచే కలింగమునకు తరిమి వేయబడగా దానార్ణవుడు రాజై క్రీ. శ. 956 లో మాంగల్లు శాసన మిచ్చియుండును. కనుక పిండిగుండుని (కాకర్త్య గుండ్యుని)కాలము క్రీ. శ. 950 నుండి కావచ్చునని స్థూలముగ స్వీకరింపవచ్చును. అప్పటికి మూడు తరముల వాడను గుండ్యన రాష్ట్రకూటుడొకడు చాళుక్య రాష్ట్రకూటయుద్ధమం దవ మడిపినట్లు కూడ నా శాసనమందు కలదు. ఆ యుద్ధము చాళుక్య భీమునికిని (క్రీ. 892—922)రాష్ట్రకూట- రెండవ కృష్ణునికిని (క్రీ. శ. 878—912) జరిగిన వానిలో నొకటి గావచ్చును. రాష్ట్రకూట రెండవ కృష్ణుని తుది వర్షము క్రీ.శ.

---

6. Early Chalukyas of Vengi— Dr. N. Venkataramanaiah, P. 185.

912 అని చరిత్రకారులు నిర్ణయించిరి గనుక అప్పటికి గుండ్యన రాష్ట్రకూటుడు (గుండ III) యుద్ధమరణము నొంది యుండును. వీని పుత్రుడగు ఎఱియ రాష్ట్రకూటుడు క్రీ.912-950 మధ్యకాల మందుండెనని చెప్పవలెను. వీని పుత్రుడగు బేతియకు ప్రత్యేక కాలమెద్దియు చెప్పవీలుగాదు. కాకర్త్య గుండ్యన (పిండిగుండ) పుత్రుడగు గరుడాంకబేతడు ఇప్పటి వరకు మొదటి బేతడని వ్యవహరింపబడువాడు. ఇతడు రేచర్ల బమ్మసేనాని సహాయముతో కాంచీకవాటహరణము చేసి చోడ నరాధిపునిమానమును భంగమొనర్చినట్లు పాలంపేట7 శాసనమున గలదు. ఈ యుద్ధము కళ్యాణి చాళుక్య రాజైన ఆహవమల్ల ప్రథమ సోమేశ్వరుడు క్రీ. 1052 లో కంచిపై దాడివెడలి నపుడై యుండునని నిశ్చయించిరి.8 కనుక పిండిగుండుని నాటి మాంగల్లు శాసనముతర్వాత గరుడబేతని కీ సంఘటనము జరుగు నాటికి (క్రీ. 956 నుండి 1052 వరకు) సుమారు 100 సంవత్సరము లగుచున్నది. బేతడు చిన్నవాడుగనే బాధ్యతలను వహించినవాడగుటచే క్రీ. 990 నాటికి పదేళ్ల వాడనుకొన్నను క్రీ.1C52 నాటికి దాదాపు 70 సం.ల వాడై యున్నాడనవలెను. ఆ వయసులో గూడ గొప్ప సేనల సహాయముతో నాతడు కాంచిపై దాడి సలిపియుండును. లేదా సేనానులే ఈ దాడిలో పాల్గొని విజయ మీతనిపేర చెప్పియుందురు. కనుక క్రీ. 990 నుండి 1055 వరకు అతని రాజకీయ జీవితముగా చెప్పవలెను. క్రీ. శ. 1079 లో త్రిభువనమల్ల బేతరాజు యొక్క హనుమకొండ శాసన ముండుటచే క్రీ. శ. 1055 నుండి సుమారు 1075 వర కితని తండ్రియగు మొదటిప్రోలుని కాలము చెప్పవచ్చును. కాజీపేటదర్గా శాసనమందు తన తండ్రియగు త్రిభువనమల్ల బేతరాజుచే శ. 1012 (క్రీ. 1090) లో రామేశ్వరపండితున కిచ్చిన దానమును త్రిభువనమల్ల దుర్గరాజు క్రీ. 1098 లో పునరుద్ధరించినట్లు తెలియుచున్నది. దీనిని బట్టి త్రిభువనమల్ల బేతరాజు క్రీ. శ. 1090 వరకు జీవించి యున్నట్లు స్పష్టము. లేదా 1098 వరకు కూడ నుండవచ్చును. రెండవ ప్రోలుని హనుమకొండ పద్మాక్షిగుడి శాసనము క్రీ. 1117 నాటి దగుటచే త్రిభువనమల్లదుర్గరాజు క్రీ. 1098 నుండి క్రీ. 1115 వరకు ఉన్నట్లు చెప్పవచ్చును. తర్వాతవారికాలము చరిత్రకు తెలిసినదేయగుటచే విప్పుట చెప్పుటలేదు.

2. ఈ శాసనము వలన తెలియవచ్చు రెండవ ముఖ్య విశేషమేమనగా కాకతీయులు రాష్ట్రకూటులనునది. (అ): మాంగల్లు శాసనమున సామంత కొట్టి వంశసంభూతులగు గుండ్యన, ఎఱియలు రాష్ట్రకూటులని కంఠోక్తిగ చెప్పబడిరి. ఇంతవరకు ఆ రాష్ట్రకూట పదమునకు ప్రాచీన శాసనములందు వచ్చు "రాష్ట్రకూట కుటుంబినస్సమాహూయ" ఇత్యాది ప్రయోగములందు వలె సామాన్య కర్షక ప్రముఖులనెడి యర్థము చెప్పుకొనిరి. కాని అది అట్లుగాక రాష్ట్రకూట తెగనే తెలుపునని తోచును. ఆ శాసనము రాష్ట్రకూట మూడవ కృష్ణునిచే చాళుక్య రెండవ అమ్మరాజు క్రీ. శ. 955 లో కళింగమునకు తరిమివేయబడగా అతనికంటె పెద్దవాడును సవతి సోదరుడును అగు దానార్ణవుడు ఆ కృష్ణుని ప్రసాదమున రాజై మాంగల్లు గ్రామమును దానము చేసెనని తెలుపుచున్నది. దీనిని బట్టి దానార్ణవుడు తన కంటె చిన్నవాడగు అమ్మరాజును రాజ్య భ్రష్టుని గావించుటకై రాష్ట్రకూటుడైనమూడవకృష్ణుని సహాయము నర్థించెనని స్పష్టము. ఆ శాసనము నింతవరకు రెండవ అమ్మరాజాదిమభాగముతో కాకర్త్యగుండనాదులను పూర్వ చాళుక్యానుయాయులుగా చెప్పుచుండిరి. కాని నిజమారసినచో మాంగల్లు శాసనము దానార్ణవునిదేకాని తరిమివేయబడిన అమ్మరాజుతో దానికెట్టి సంబంధము లేదని స్పష్టము కాగలదు. దానార్ణవునికి సహాయముచేసినవాడు రాష్ట్రకూటుడైన మూడవ కృష్ణునిచే ప్రేషితుడైన కాకర్త్యగుండ్యన. దానార్ణవుడు చాళుక్యుడైనను తనకు సహాయ మొనర్చిన రాష్ట్రకూట సేనాని యగు కాకర్త్యగుండ్యన కోరికపై మాంగల్లును దానమిచ్చెను. అందా సేనాని తన తాత తండ్రుల ప్రతిభ నుగ్గడించుకొనెను. మొదటివాడగు గుండ్యన రాష్ట్రకూటుడు (మూడవ గుండయ) చాళుక్య శ్రీద్వారమున ప్రవేశించి ప్రాణము లర్పించి తన యజమానియగు వల్లభేశుని(రాష్ట్రకూటుడైన రెండవ కృష్ణుని (క్రీ. శ. 878—912) వాం (విజయవాడ?) ప్రవేశమునకు అవకాశమిచ్చెనట. ఇచట శాసనములోని శ్లోకము చాల తప్పులతో నున్నది. అయినను గుండ్యన రాష్ట్రకూటుడు వల్లభేశుని కొరకు ప్రాణము లర్పించినట్లు స్పష్టముగా నున్నది. ఈ సన్నివేశ మా శాసన కాలమగు క్రీ. 955 నాటికి మూడు తరముల వెనుకటిది. అనగా చాళుక్య మొదటి భీమునికిని రాష్ట్రకూట రెండవ కృష్ణునికిని జరిగిన యుద్ధములలో (892- 912) నొకటై యుండును. మచిలీపట్టణశాసనమున చాళుక్య మొదటి భీముని (892- 922) కొడుకు ఇరిమర్తిగండడు పెరువంగూరు యుద్ధమునందు గుండన నామధేయుడగు నొక రాష్ట్రకూట సేనానిని సంహరించినట్లు చెప్పబడెను.9 అతడే యీ గుండ్యన రాష్ట్రకూటుడు. (మూడవ గుండయ). అట్లు

7. H. A. S. No. 3.

8. Early History of Deccan: Kakatiyas. P. 578.

9. Early Chalukyas of Vengi– Dr N. Venkataramanaiah P. 25.

తుడు తనకై ప్రాణము లర్పించినందుకు ప్రతిఫలముగా రెండవ కృష్ణుడు అతని కుమారుడగు ఎరెయరాష్ట్రకూటుని కుఱ్ఱవాడి దేశమునకు పాలకునిగ నొనర్చియుండెను. ఈ కుఱ్ఱవాడి దేశమే నేటి కొలని ప్రాంతము. దీని నిప్పుడు కూడ కుఱ్ఱవాడి యని వ్యవహరింతురు. ఇది రాష్ట్రకూట రాజ్యమునకు ప్రాక్సీమాంతము. ఇచట చాళుక్య భీముని శాసన మొకటి యుండుట గమనింపతగి యున్నది. కనుక నిది రెండు రాజ్యముల మధ్య గడి స్థానమై ప్రత్యేక పర్యవేక్షణము నపేక్షించుచుండెను. ఇదియే ప్రథమముగా కాకతీయులు తెలుగుదేశమున ప్రవేశించుట యనదగును.

(అ): కాకతీయులు రాష్ట్రకూటులు అనుటకు మరొక కారణము గలదు. మొదటి ప్రోలుని తర్వాతనే వారిచే వరాహ లాంఛనము స్వీకృతమైన ట్లందు చెప్పబడి యున్నది గదా! అంతకుపూర్వము వారికది లాంఛనముగాదు. గణపతిదేవుని సేనానియగు సామంత భోజుడు కాంచీపురములోని ఏకామ్రనాథాలయమున నొక శాసనము వేయించెను.[10] అందొక కకతి బేతరాజ గరుడ లాంఛనధారియైనట్లు చెప్పబడెను. విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రయశోభూషణమునందు నాటకప్రకరణమున (5వ అంకమున 16వ శ్లోకము క్రిందివచనము.) "స్వస్తి కాకతీయకులావతీర్ణాయ సౌవర్ణకేతనాయ మహామహిమ్నే" అని కాకతీయులకు గరుడధ్వజముండుట స్పష్టముగా చెప్పబడెను.[11] ప్రస్తుత బయ్యారపు శాసనములో పిండిగుండని పుత్రుడు "గరుడాంక బేత నృపతి" అన్నామవాహాన్వయాత్" అని కంఠోక్తిగా చెప్పబడెను. ఇంక నేటికిని చిక్కు విడని గూడూరు శాసనములో తెలుగు భాగమునందు "కామవసాని యొక మేల్గురుండని బేత ధారాధిపుని కాకతి వల్లభు చిన్నవాని.." అని కామవసాని పిన్నవాడగు గరుడబేతని చాళుక్య చక్రవర్తి యొద్ద పరిచయము చేసినట్లున్నది. ఇంతవరకు రాష్ట్రకూట సామంతులుగ నున్నవారు ప్రథమముగ వారి శత్రువగు చాళుక్య చక్రవర్తిని సందర్శించుట తెలుపబడెను. కామవసాని యప్పటికే వారి యనుయాయినియగుటంజేసికాబోలు నామె యా బాలుని చక్రవర్తి యొద్దకు గొంపోయెను. అది తూర్పు చాళుక్య రాజ్యము జటాచోడ భీమునిచే నాక్రమింపబడినట్టియు, పశ్చిమమున రాష్ట్రకూట ప్రభుత్వము చాళుక్య రెండవ తైలపునిచే కూలద్రోయబడినట్టియు సంధికాలము. (973–1000). ఈ యదనులో వృద్ధుడైనను పిండిగుండడు కొలనిలో స్వతంత్రించి యుండెను. అతని యనంతరము బాలుడగు గరుడ బేతడు తండ్రి సంపాదించిన స్వాతంత్ర్యము కోల్పోవుటయు, విరియాల వంశమునకు చెందిన ఎఱ్ఱనృపుడు అతని భార్య కామవసాని, వారి కొడుకు సూరుడు వానికి సహాయముగా వచ్చి తుదకు చాళుక్యరాజుల క్రింది సామంతునిగ కాకతిబేతని నిల బెట్టుటయు, ఈ గూడూరు శాసనభాగమందు వర్ణింపబడినవి. కనుక కాకతీయులది ఆద్యమున గరుడ లాంఛనమని నిర్వివాదముగ తెలియుచున్నది. రాష్ట్రకూట రాజులకును, వారి సామంతులగు నితర రట్టాన్వయులకును, గరుడధ్వజముండుట ప్రసిద్ధము. కనుక కాకతీయులు గూడ నేదో యొక సామంతరట్టాన్వయమునకు చెందియుందురు. చాళుక్యసామంతులైనపిదపనే వారిలో కొంత పరివర్తనము కలిగెను. వారు జైనదీక్షను స్వీకరించుట కూడ తర్వాతదనియే చెప్పవలెను. రెండవప్రోలునితరువాత వారికే శైవామతాభిమానములుండుట గూడ గమనింపదగును.

వారి వంశమును గూర్చి:

సామంతవిష్టి వంశమని కాజీపేట[12] దర్గా శాసనమందును, సామంత వొట్టెకులమని[13] మాంగల్లు శాసనమందును చెప్పబడెను. వృష్ణి వంశమునకు చెందిన రట్టాన్వయులు కొందరు గలరు. దాని వికృతి రూపమే విష్టివంశమేమో తెలియదు. క్రిష్ణ శబ్దము, కిష్టయ్య, కిట్టయ, మున్నగు మార్పులొందినట్లు. వీరి క్షత్రియత్వమును గూర్చి కూడ వాదోపవాదము లెన్ని జరిగినను నిశ్చితాభిప్రాయము వెలువడదు. ప్రధాన రాష్ట్రకూట వంశమును గూర్చియే అది తేలనపుడు, వీరిని గూర్చి అదెట్లు సాధ్యమగును? వారెట్లు రాజధర్మమునుబట్టి క్షత్రియులైరో, వీరును గౌణముగనే క్షత్రియవాచ్యులు. మైలాంబిక వరాలోచనా సందర్భమున నతవాటి రుద్రుడు "కన్యావర్ణః" అని చెప్పబడుటను బట్టియు, కాకతీయులకు నతవాటి వారితో వివాహ సంబంధములు ప్రోలుని నాటినుండి యున్నట్లు తెలియుటచేతను విద్దరునొకే తెగకు చెందినవా రనిపించుచున్నది. నతవాటిరుద్రుని కూతురగు బయ్యమాంబయొక్క అమరావతి[14] శాసనములో నతవాటివారు స్పష్టముగా చతుర్థకులజులని చెప్పబడిరి. వారు కూడ రట్టాన్వయులేమో తెలియదు. మహాదేవుడు రెండవ కుమార్తె యగు కుందాంబను గూడ నతవాటి రుద్రుని కేల యిచ్చెనో తెలియదు.

---

10. Indian Antiquary, XXI, P. 200.

11. నాకీ విషయము తెలిపిన శ్రీ వేదము వెంకటరాయ శాస్త్రిగారికి కృతజ్ఞుడను.

12. Corpus of Telingana Inscriptions Part 2, Page 25.

13. E. P. Indica Vol. XXXI P. 42, Text. line: 35.

14. E. P. Indica Vol. VI. P. 157.

కాకతిపురమును గూర్చి :

కందారపురము నుండి కాకతీయులు వచ్చినట్లు సిద్ధేశ్వర చరిత్ర తెలుపుచున్నది. నాందేడు జిల్లాలో కంధారు అను గ్రామము చరిత్రలో పేర్గాంచి రట్టాన్వయులకు కొంతకాలము రాజధానిగ నున్నట్లు తెలియుచున్నది. కాకతమ్మకు పైదోడైన యేకవీర ఆ ప్రాంతములో మావర్ అను (నాందేడు జిల్లా పరిహద్దులో ఆంధ్రప్రదేశములోని కడపటి గ్రామము) చోట నేటికిని పూజింపబడుచున్నది. కనుక కంధారులో పూర్వము కాకతమ్మ యుండెననుటలో నాశ్చర్యములేదు. ప్రస్తుతమున్నదో లేదో తెలిసికొనుట జరుగలేదు. అదియే వీరి మూలపురుషుడైన వెన్నృపుడు పాలించిన కాకతిపురమై యుండవచ్చును. వీరితో బాటు కాకతమ్మ కూడ ఆంధ్రదేశమునకు విచ్చేసి యుండును.

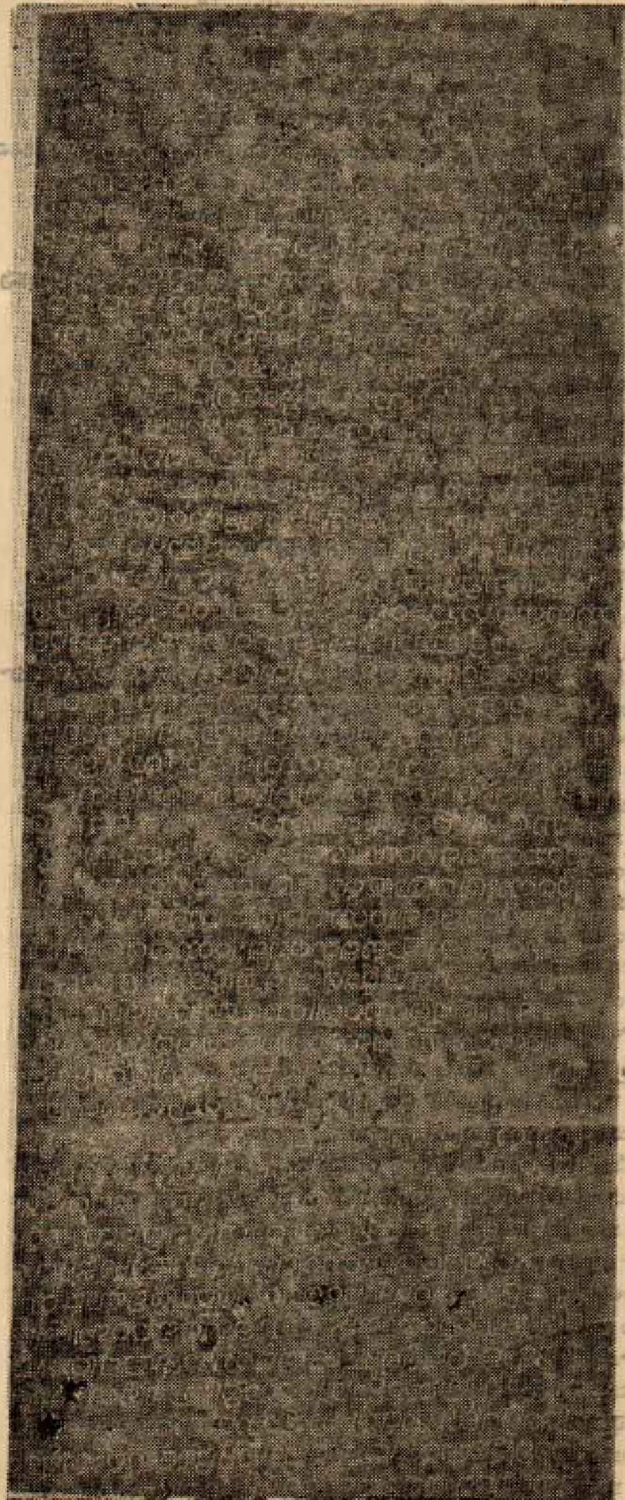
స్థలనిర్దేశము :

కాకతినగరము ప్రస్తుతపు నాందేడు జిల్లాలోని కంధారు కాగలదని లోగడ సూచించియుంటిని. ప్రమాణాంతరము లభించు వరకు దీనిని గూర్చి నిర్ణయింపజాలము. కుఱ్ఱవాడి ప్రాంతమునకు ఎఱ్ఱనృపుడు రాజైనట్లు దీని యందు కలదు. ఇది వరంగల్లు జిల్లా మహబూబాబాదు తాలూకాలోని కొఱవి సీమయని చెప్పనగును. గూడూరు శాసనములో గరుడబేతని స్థానముగ చెప్పబడినది కూడ విదియే. ఇచట నుండి అతడు అనుమకొండకు ప్రథమముగా తన కేంద్రమును మార్చెను. బయ్యార గ్రామము, చెఱువు ముందుగ చెప్పబడెను. మైలాంబ తన అల్లియగు బయ్యలమహాదేవి పేరిట నిర్మించిన గ్రామమిదియే. తండ్రి పేర నిర్మించిన మహాదేవపురము, తన గుణనామముతో నిర్మించిన ధర్మకీర్తిపురము ప్రస్తుత మీ ప్రాంతమున తెలియవచ్చుట లేదు. మైలాంబ యొక్క స్వనగరముగా చెప్పబడిన ఇనుగుర్తి పై చెప్పబడిన మహబూబాబాదు తాలూకాలో కేసముద్రమునకు సుమారు 10 మైళ్లదూరమున కలదు. అచట కూడ వీమె శాసనములు కొన్ని కలవు.

1. (శ్రీ మహాదే)వాయనమః॥ దంత ప్రభామండల మాత్మ తుండ......
2. (..........) మహార్ణ మివ ప్రపాదం। తం దంతి వక్త్రం హృది చింతితార్థ ప్రదం క్ష
3. (సదా)శీమతం నతోస్మి॥ (1*) స్వస్తి శ్రీ సావర్ణ్య క్ష్మి ఖిత మనసే వాంఛావిధివా
4. మహాంభ స్సంభారే ధరణి దయితాం క్వాపి నిహితాం। సమన్వి ష్యో
5. ద్వాహ్య ప్రచురతర రోమాంచ రుచిరో హరిః క్రీడాక్రోడో జయతి
6. జగదానంద జననః॥ (2*) స్వతను మపి దదామి ప్రార్థితాం మర్త్యయే
7. భ్యః కిముత పర మితి వా వేదయ న్వాదరేణ। శిఖరిపతి సుతాయై
8. దత్తవామార్ధదేహ స్స్వభయతు నిఖిలావా మీశితా శంకరో వః (॥) (3*)
9. శ్రీ విష్ణు నాభీ సరసీ సరోజ మధ్యే జగద్బీజ రజో నుషక్తః। వాచా మధీ
10. శో జగతాం ప్రమాతా హిరణ్యగర్భ స్సమవర్త తాగ్రే॥ (4) యద్వాగ్వదం
11. తి కురుతే ప్రసాదం యస్మి న్స విద్యాను వరస్వతీవ। ప్రభు ప్రసాదస్య ఫ
12. లం తదేవ యదాత్మ సామ్యం లభతే స్వదాసః॥ (5*) తద్బాహు తేజో మా
13. హాత్మ్య జ్వాలా రాజన్య సంతతిః। కస్య త్ర విస్మయ స్సోపి పురుషం
14. (గా) ద్వినిర్గతః॥ (6*) తత్రైవ దుర్జయో నామా రాజా భూ ద్యోగి కాధిపః। యః
15. (న్నామ) శ్రవణాదేవ వైరిణ స్త్రిగదంజపః॥ (7*) తదన్వయే వెన్న నృపో బభూవ
16. (ను)త స్సద సన్నత వైరి భూపః। యః కాకతిస్థః పృథివీం శశాస తే నా
17. (న్య) వంశ్యా అపి కాకతీశాః॥ (8*) తత్పుత్ర పౌత్ర నప్తారః క్రమశో గుం
18. డ సంజ్ఞకాః। జాతాః ఖ్యాతాః నృపాః పృథ్వ్యాం రామ త్రితయ విక్రమాః॥ (9*)
19. ఎఱ్ఱినామ నృపతి శ్చ తత్సుతః కుఱ్ఱివాడి ముఖ సర్వ దేశపః। పిండి
20. గుండ నృపతి స్తతో భవ ద్ధ(ఖ)ండితారి వరనాథ మండలః॥ (10*) జాతో స్మా
21. ద్గరుడాంక కేత నృపతి స్తన్నామ వాపీన్వయో ప్రఖ్యాతః క్షితి మ (ం)
22. డలే గుణనిధి ర్భూపాల చూడామణిః। హత్వా యో సమనామ
23. ధేయ మహితం కొండంచ చక్రే పురం విఖ్యాతాసమకొండ
24. మూర్జిత యశః కర్పూర భాండోపమం॥ (11*) తస్మా త్ప్రోళక్షితీశో
25. భూ త్ఖ్యాతారి గజకేసరి। యః కేసరి తడాగం తం చక్రే భూ
26. చక్ర వల్లభః॥ (12*) తే నోద్ధృతా భూ స్సకలాస్మ దీయే త్యాఖ్యాతు కా
27. మై రివ భూమిపాలైః। యద్వంశజై స్స్వర్ణ గవాదికేషు వరాహ
28. ముద్రా విహితా కృతజ్ఞైః॥ (13*) జాతోస్మా త్రి(త్రి) భువనమల్ల భూమి పా
29. లః ప్రాలేయ ద్యుతి విశద ప్రభూత కీర్తిః। శేషాహి ప్రతిధరణీశ
30. వాసవానాం యన్నామాక్షర తతి రేవ భీతిహేతుః॥ (14*) తత్పుత్రః
31. ప్రోల భూప స్త్రిభువన వినుత స్ఫార సార ప్రతాపః కందర్ప స్స
32. ద్విర రూపః ప్రథిత పృథుతర స్వాన్వయైక ప్రదీపః। య(ః)స్ఫీతాశ్చర్య
33. శౌర్యైః ప్రతిముఖ నృపతీ న్నిర్జితా మూర్జితశ్రీ ర్భూయ స్తుంగై
34. స్తురంగై ర్ఘటయతి నిజదోర్దండ కందూం వినేతుం॥ (15*) త
35. స్య శస్య మహసో మహీపతే రాత్మజేషు బహుష్వాదితేష్వపి।
36. విశ్రుతౌ వభవతా ముఖౌ సుతౌ రుద్రదేవ మహాదేవ భూపతీ
37. ॥(16*) ఏక స్తయో రధిపతిః క్షితిపాలకానాం ధీమా నభూ న్నృప బ
38. లః కిల రుద్రదేవః। యం వైరి వీరనిధి నిర్మథన ప్రగల్భం హర్షేణ
39. పూరుష వరం వృణు తే స్మ లక్ష్మీః॥ (17*) మాన్య స్తదన్యో థ రిపు ప్ర
40. మాథీ మహీ మహేంద్రో మహాదేవభూపః। సమస్త సామం
41. త శిఖామణీనాం గణై స్సముత్తేజిత పాదపీఠః॥ (18*) యః కర్ణ
42. స్య విపర్ణతాం సమతనో న్నానార్థ దానోద్యతః శ్చ(చ)క్రే శక్రవిరాక్ర
43. తిం నిరుపమై శ్వర్యైక భూమి ర్భవ। కందర్పం గతరూప దర్ప
44. మకరో ల్లావణ్య పుణ్యాకృతిః క స్తం వర్ణయితుం కవి ర్బుధ
45. వి మహాదేవక్షితీశం క్షమః॥ (19*) కోటీ నాథస్య తస్యా భవ దతి
46. విభవే భక్తిభాజః పురారా గౌరీసేవానురక్తా ప్రియతమ మహి
47. షీ బయ్యమాంబాభిధానా। యా సా సౌభాగ్య సీమా తిలక వి
48. రచనా శేషయోషా జనానాం భూషా విశ్వంభరాయాః కుల గృ
49. హ మచితం భామినీ సద్గుణానాం॥ (20*) తన్నందనో జయతి చంద
50. (సదా) రు కీర్తి(ః) శ్రీమా న్మహోదితగణో గణపత్యధీశః। దుష్టేషు శి
51. (ష్ట) నికరేష్వపి చ క్రమేణ యః స్పందధాతి నిధనం చ ధనం చ సద్యః॥ (21*)

ఫొ ౪ ౬

52. (. . . . . . .) థాన్యాం విదితనృప మహాదేవత స్సుగ్రహోద్యే
53. (.........శాకేశ) రథ శివమితే శాఖ కృత్వంజ్ఞవహ్నే| లోకానందై
54. (......)వచన శక్తై ర్దీర్ఘ క్రుసత్యాబ్ధవార్ధై ర్దీర్ఘవానాం పున్న
55. (వృ......) ఖిల శుభ్రైః కన్యకా కాపి జజ్ఞే॥ (22*) శ్రీపర్వతేంద్ర శిఖర
56. యుత (లో)కపంద్య శ్రీ మల్లికార్జున సమాహ్వాయిని పిత్రుభ్యాం|
57. (అన్య) చ్ఛ ధర్మ విపహ్నై మర్మ హనీయ కీర్త్యా సా ధర్మ కీర్తి గుణవ మ (రితినామ)
58. (.....)రం జగామ ॥(23*) ఖ్యాతే సేనాపతి గిరిసుతే ష్ప్రత మైవక గాయ్యా
59. (క్షి) రాబ్ధే రవ్యుదిత తనయే ష్వింద లక్ష్మ్యేవ యద్వత్| శ్రీబయ్యాం
60. బా ప్రియతను మహాదేవరాజాత్మజానాం విఖ్యాత(శ్రీ గ్గణపతి వి
61. (భు) మైలమాంబా చ తద్వత్॥ (24*) ప్రీజ్యం రజ్యం ప్రకుర్వ న్నృపి కిటిప్పు
62. (రి) చూరక రాంక సిద్ధః ప్రత్రోద్వాహం విధాయ త్రిభువన (వి)
63. (ను) త శ్రీమహాదేవభూపః! అహా యామాత్యవర్యా న్ప
64. (వ)రి గుణయుతా న్కన్యకాయా వరః కః పృథ్వ్యా మైలాంబి
65. (కా) యా ఇతి స గదితవాన్ తేపి తస్యైవ మాహుః॥ (25*) అంగ(ః)స్యాం
66. (గ) వరాయశో ల్పవిపంసా వాంగోపి దోషోద్భవః కాళింగ
67. (స్స?) చ వమతోపి కుకాంతి శ్చ చోడో నృపః| దృశ్యా దక్షిణభాగి
68. వో నృపతయ శ్చాళుక్య వంశోద్భవాః వోగిన్య స్సప స్సైవలో గిరిచరో
69. (ధా) రాశయో మాలవః॥ (26*) తథాపి మాతా తవ ముప్పమాంబా దు
70. (గ్ధ) క్షితీశస్య సహోదరా సా| శ్రీనాతవాడీశ్వర వంశజాత స్స్వవాన్మతులో
71. వక్కడిమల్ల నామా॥ (27*) తత్సూను శ్చిడిమలుపాత బుద్ధి భూపః ప్రఖ్యాత
72. స్సకలరిపు ప్రమాథి కోపః| సంగీత ప్రభృతి వినోద సౌఖ్యమూ
73. ర్తి స్త్యాగీ సన్ త్రిభువన మధ్య వర్తి కీర్తిః॥ (28*) రాజ్ఞ స్తస్య ప్రియా స
74. త్సీ ముప్పమాంబా పతివ్రతా| సత్పుత్ర రత్నగర్భా సా లలితాం
75. గీతి విశ్రుతా॥ (29*) తన్నందనః కాంత కుమార రుద్ర(ః)కారః కలా
76. వా నకలంక చంద్రః| యువా సువాసా భువి కర్ణ కీర్తిః కన్యా
77. సవర్ణః కుసుమేసుమూర్తిః॥ (30*) శూరో ప్యార న్నిజగురుజనా దేశి
78. భీతిం సమగ్రాం త్యాగీ సన్న ప్యయతి నియతం లబ్ధభావం గు
79. ణేషు| సత్యం వాగ్మి తదపి వచనం నానృతం పశ్య మిష్ప్నే లోకోత్కృష్టో
80. గుణనిధి రయం రుద్రదేవాభిధానః (31*) ఏషాద కవ్య చలమర్తి
81. గింద రాజ్ఞాం తవశ్రీః ఫలతేవ భాతి| నూనం స్వవంశ్యా న్నృతివంశ
82. జాంశ్చ సంవర్ధయిష్య త్యఖిలాం సులక్ష్మీ॥ (32*) కన్యా నిక్కా చైన్మెలమా
83. ప్యాంబికేయం సోయం సత్యం రుద్రదేవో మహేశః| ఇత్యుక్త్వా సై
84. ర్భూ విపాల స్తయో ర వ్యహో ద్వాహం కారయామాస రమ్యం॥ (33*)
85. శృంగార స్త్రీసు హాస్యం పటువిట విలస ద్వందిబృందే కృపా ఖా ర్థి
86. నానాశేషు శౌర్యో విఫల నృపతతౌ త్యాగి శౌర్యం(రో)చ భీతిః! సా
87. పేక్ష్యే హేయతా చా నృతవదనవిధౌ వాద్యఘోషే ద్రుతం త చ్ఛా
88. న్తి ర్విప్రేష చైవం నవరస భరిత స్తద్వివాహోత్సవో భూత్॥ (34*) సేయం
89. శ్రీరుద్ర దేవా ద్రుహా విధ విధి(ః) శ్రీమహాదేవ గేహ శ్రీశ్రై వర్ణనా
90. వహాస్యైః కుసుమిత ఫలితై శ్శష్య పక్వైః స్తడాగైః దృష్ట్వా దృష్ట్యార్థ
91. కామై ర్ద్విజ ధవల గృహై రాత్మజానాం ప్రజానాం వింశత్యా సైకయై
92. వం పలిత లలిత నత్పుత్ర సంతాన కీర్తిః॥ (35*) భాగ్య సౌభాగ్య లావణ్య
93. వివేకా న్నృహ సంశ్రయాన్| ప్రసిష్ట్రమ్నం మి వై కత్ర యాం చక్రే
94. వక్రకుంతలాం॥ (36*) ఏకైకాపరయుత విశేష వర్ణనే స్యాః క శ్శక్తః క
95. వి రవివాద చారు మూర్తేః| యుత్రాంశే కిల కళా ప్తదం
96. గ రంగే తత్రైవ ప్రిమితతరా దృశో జనానాం॥ (37*) ఆస్యేయుస్యాః
97. ప్రకామం వికసిత కనకాంభోజవద్భ్రాజమానే పద్మా పద్మాల
98. యాఖ్యాం కలయితు మివ సా సంతతం సన్నివిష్టా| యస్మై
99. (...షి) ప్రవరణ నరణం ప్రాప్య విద్యానవద్యా విప్రా (ద్యాః)

100. క్షీర మేవ ప్రతిహత విపదో భూతలే నిస్తృణంతి॥ (38*) రేఖాకారం విధి
101. కరతలే బిభ్రతి చారు పద్మం పాదన్యాసై స్సాధివర మధః కుర్వతీ
102. పద్మ మేవ। లక్ష్మీ లక్ష్మా గణపతి శశాంక స్య జేయం ప్రజానాం చేత స్వ
103. ర్ణ వ్యరతి మథన శంకి మానం కరోతి॥ (39*) తావ ద్భిక్షుయాం చంచ
104. లతా ప్రవాద స్తావ త్తులవ్యాధి విజృంభితాని। తావ త్ప్రసిద్ధా
105. వ్య వదాన్య వార్తా యావ న్న జాతా భువి మైలమాంబా॥ (40*) నైవ సా
106. నారీ భాతి న సా పంచ న్న సా కథా। యత్ర ధాత్రీ విభూషేయం
107. మైలాంబా నైవ వర్తతే॥ (41*) పేయం ప్రఖ్యాత రుద్రమజన్య త
108. నయా భద్రరుద్రాగ్రజన్మా విఖ్యాతా రుద్రపత్నీ బహుతరసు
109. గుణా రుద్రదేవస్య సాతా। రుద్రాణీశస్య భక్తా విజపతి వసు
110. ధాధీశ రుద్రానుమత్యా రాజ్యం ధర్మేణ స్వ హస్తే స్థితమ పితను
111. తే శంభు రుద్ర ప్రసత్త్యై॥ (42*) ధర్మ కీర్త్యా యయా ధర్మః కలౌ కా
112. లే వలంబితః। మన్యే హం మన్యతే మస్తు నైకపాదస్థితి వ్యథాం॥ (43*)
113. విప్రాణా ముపనయనాని తద్వివాహా స్సత్రాణ్యర్థ క్రతునివహా
114. క్రియా ప్రబంధాః। మైలాంబా బహువిధ దత్త విత్త భారై ర్వర్తంతే
115. తదను యశః ప్రవర్తయంతి॥ (44*) యత్స్నాతానాం ప్రవాదీనాం
116. సంఖ్యా ఖ్యాతాను పుస్తకైః। తదావృత్తి క్రియే యుక్తా కవితా
117. కేన పోచ్యతే॥ (45*) గ్రామే గ్రామే విబుధ భవనం యత్ర తత్రా న్నశాలా
118. మార్గే మార్గే పనవిరచనం యత్ర తత్ర ప్రపాలి। స్థానే స్థానే బహు
119. జలధృతి ర్యత్ర తత్రా గ్రహారః ప్రాయేణ స్యం భవతి సుకృ
120. తే కరణం మైలమాంబా॥ (46*) అఘౌఘ విధ్వంసన ధూమకేతా సే
121. తా సముద్రస్య హరస్య గేహం। యా నిర్మమే నిర్మల ముచ్చలా
122. గ్రం స్వకీర్తి వర్తే రివ గుచ్ఛ ముచ్చం॥ (47*) అభ్రంలిహం శుభ్ర మరభ్ర
123. తానం శ్రీపర్వతే శర్వ నికేతనం యా। చకార కైలాసధియేవ
124. యత్ర క్రీడాం మృడనీ పతి రాతనోతి॥ (48*) కాంచీపురే పురరిపో
125. ర్నగరం గిరీయః కుందేందుశోభి విదధే విబుధై ర్నుతం యా।
126. య త్కాంత కాంతి లహరీభి రభిప్లుతేవ సా జాహ్నవీ జయ
127. (తి) శారద వారిదాభా॥ (49*) స్వస్య మినుంగులేకి పుర్యా మి
128. యమమిత గుణా శంభు వచ్చంద్రచూడం కైవల్యోద్యోగి
129. తుల్యం ద్యుమణి నిజతను స్వప్న స్మ మస్సన్న భేదం। ప్రాసాదం
130. కారయిత్వా రజత శిఖరిణ ర్వార్ణ తీశాధివాసం స్వస్య భ
131. ర్తు శ్చ నామ్నా వ్యతనుత శివయో ర్భూ పరిష్యాం ప్రతిష్ఠాం॥ (50*)
132. భర్త్రా ధిక్కి (క్కృ)త శక్రవిక్రమ కథః ప్రాజ్యం చ రాజ్యం కులం
133. వీరోదార నృపాకర స్స భగవాన్ దైవం భవానీ పతిః। పుత్రా శ్చి
134. త్ర చరిత్ర భూషణ భృతో యస్యాః ప్రశస్యం వపుః కీర్తిః కా
135. ర్తిక చంద్రధామ ధవలా సైషా కథం వర్ణ్యతే॥ (51*) మాతు ర్బ్రహ్మాం
136. బికాయాః పితు రపి మహాదేవసేనాయకస్య స్వస్యాశ్చ వా
137. (పి) ధాన్యైః పురనికర మియం మైలమాంబా విధాయ। భూ
138. యో భూమండల స్థాభిల వృష నగర గ్రామ శోభా విశేషై
139. ర్యుక్తాం చక్రే పరిష్యం పుర మిహ మహతీం ధర్మ కీర్తి స్వ
140. నామ్నా॥ (52*) క్వచి ద్వినాదేశా దుపగత జనో ల్లాఘనవిధిః క్వచి
141. ద్దీనానాథ వ్రజ కబళ విశ్రాణన గృహాః। క్వచి ద్వ్యాహా రోహాః
142. క్వచి దపిచ కావ్య వ్యతికరః క్వచిత్సంగీతశ్రీ రిహ ముద ముదగ్రాం
143. విదధతి॥ (53*) ధర్మ కీర్తి పురహర్మ్య మండలీ చ్ఛాయయా పహ్ని
144. త లాంఛన శ్శశీ తత్పురస్త వసరి ప్రశస్తతాం ఛ్ఛత్ర ముచ్చ మి
145. వ నూచయ త్యలం॥ (54*) మవర్ణ సంప్రదవితాంగ భూషా పయో
146. ధరడంబర సంభృతశ్రీః। కలాభి రానందకరీ పురీయం మన
147. స్సూకపంక్తి కామినీవ॥ (55*) పవేద ఘోషం చతురానసేమ పదా

148. సమీపస్థిత రాజ హంసాం। హిరణ్యగర్భ........................
149. పురీ మిమాం పుణ్యకృత (ః) శ్రయంతే॥ (56*) సా కా........................
150. త్యం చిత్రం మహీతలే। యాత యశ్చ యద వ్యస్యా........................
151. వ పత్ర్గతే॥ (57*) విత్య ప్రతిష్ఠాపిత దేవగేహ వ్యూహ........................
152. శ్ర్గశైలా। యా స్పర్ధతే సార్ధ ముపాస్త కాన్త కైలాసయా........................
153. పుయర్గ్య॥ (58*) దుగ్ధ ప్రభా భాసురవేశ్మ రశ్మి వ్రాతావృతానం........................
154. యాం। యస్యాం బహిః కుట్టిమ చంద్రకాంత విస్యంద........................
155. బ(వ)లక్షపక్షః॥ (59*) నిమ్నాయ ధర్మ మసహ వివిధాం ....
156. మ్మ కీర్తి గుణనామ పదం దధత్యా। మైలాంబ యేహ సుగుణై
157. రపరో గణాయ స్వైనాహ్వయేవ విదితో విహిత స్తడాగః॥ (60*) మైలాం
158. బికామానసవ ద్గభీరో విస్తారవాం స్తద్యశసా సమానః। అదీయ
159. వాణీ రుచిమ ద్గుణోయ స్తద్భాగ్యవ త్సర్వ జనోపభోగ్యః॥ (61*) యశ్చాస
160. శ్రీమ సేతువాంబరతలం సస్యైః ప్రశస్యై ర్మహీం, కుల్యాభిః క
161. కుభో భుజంగ భవనం గాంభీర్య ధర్మేణ చ। తత్త ద్వ్యాప్తిసత్కృ
162. ధాభి రపిచ స్వర్గాపవీమండల వ్యాలస్థాన జనా నవా వ్యనుదినం
163. వ్యాప్నోతి విశ్వాత్మవత్॥ (62*) ఉత్సాహ బుద్ధి ప్రభుతా గుణేషునకోపి మై
164. లాంబికయా సమానః। ఉద్ఘోషయ న్నిత్యయ మూర్మి హస్తై రా
165. హంతి భక్క మివ సేతుపాళిం॥ (63*) యథాయథా నిర్మల ధర్మ కీర్తే స్స
166. ముస్నతిం యాతి తడాగసేతుః। తథాతథా మత్సరిణాం నృపాణాం
167. ప్రయాంతి పక్రాణి వివర్ణభావం॥ (64*) వింధ్యాద్రిః కిము కుంభ సం
168. భవ మునే రాజ్ఞా ప్రతిష్టంభిత స్త్యక్త్వాకార మిహాఖిలోపకృత
169. యే వర్ధతేష్ఠ మవ్యం శ్రితః। భూతానా మభయాయ బాహు
170. రథవా సాన్త్వప్రసారః క్షితే రిత్యాతర్క్యత సేతు రేతి హృదయం
171. సిధ్యాయుతాం యా నృణాం॥ (65*) సేతా యస్య ప్రశస్యేస్మిన్ రుద్ధాఖి
172. లఖ వత్మని। సత్యం సతతగిత్యా పన్ శేవర అపి భూచరాః॥ (66*)
173. ఏతత్పురీ నివసన స్థిరచిత్త వృత్తిం లక్ష్మీం నిరంతర దిదృక్షు ర
174. హ మధీశః। శ్రీ ధర్మ కీర్తి జలధి వ్యపదేశ శాలీ మన్యే కిమస్య ది
175. హ సంప్రతి సన్నిధత్తే॥ (67*) శ్రియః ప్రసూతి శ్చన్ద్రస్య జనకో వ్యమృ
176. తస్య భూః। స్పర్ధతే వార్ధినా యస్తు దేవైరపి నలోద్యతే॥ (68*) యత్రో
177. ద్భృతే క్షితితలే విశదం భవిత్వా గోదావరీ స్థిత సిద్ధసదీర్ఘ సే
178. తోః। శేషాహి నీలమణిభారి శిరాంసి భాంతి భృంగాలిసే
179. వ్యసితపద్మ వన చ్ఛలేవ॥ (69*) యస్మిన్ దిక్కరిహస్త ధూననసముద్భూ
180. త స్తరంగా భృశం తద్భాత్ర్య జలై స్సమా మ్బరగణాయాకాశగంగా
181. గతాః। నక్షత్రాణి చ భాంతి కూర్మ శిరసి ప్రక్షిప్త పుష్పాంజలి
182. శ్రీకాణీవ మరైః కిమత్ర బహునా త్రైలోక్య మేకీకృతం॥ (70*) శ్రీ ధర్మకీ
183. ర్తి యుత మైలసముద్రనామ్నా హేమ్నా తడాగ వర విష క్షిత స్సభూ
184. మ్నా। ఆమ్నాయ వేద్య విభవస్య రమేశ్వరస్య సామ్నా మ్మతస్య తయనాల్ధి
185. నమ స్సదాస్తు॥ (71*)

న్యాయం

శ్రీమతి ఆర్. వసుంధర

సెషన్సు కోర్టులో సుబ్బయ్య హత్యానేరం విచారణ జరుగుతోంది. ముద్దాయి సుబ్బయ్య కొడుకు రామకృష్ణ. రామకృష్ణ క్రొత్తగా పెట్టిన కాలేజీలో జవాను.

మూడేళ్ల వయస్సులో తల్లిని పోగొట్టుకొన్న రామకృష్ణను తానే తల్లీతండ్రీ అయి పెంచాడు సుబ్బయ్య. ఫిఫ్త్‌ఫారం దాకా చదివించాడు. తరువాత పెళ్లి చేశాడు. పెళ్లి చేశాక కూడా సుబ్బయ్య బాధ్యత తీరిపోయిందని చేతులు దులుపుకోలేదు. చదువుకున్న వాడై యిటు కూలిపనీ చెయ్యలేక అటు ఉద్యోగమూ దొరక్క వుండిపోయిన కొడుకుని పదేళ్లపాటు కూర్చోబెట్టి పోషించాడు. తరువాత రామకృష్ణకు ఉద్యోగం దొరికింది కాలేజీలో జవానుగా. సుబ్బయ్య ముసలివాడై పోయాడు. వృద్ధాప్యంతో నిష్ప్రయోజకుడైన తండ్రిని, యింతకు ముందు తన కోసం ఎంతో కష్టపడ్డాడన్న విషయం విస్మరించి, కోపంలో తల గోడకు వేసి పగులకొట్టి చంపాడు రామకృష్ణ. ఈ విషయం రామకృష్ణ భార్య మొదట్లో పోలీసుల కిచ్చిన స్టేట్‌మెంట్‌లో స్పష్టంగా వుంది. ఇరుగుపొరుగు వారి సాక్ష్యమూ వుంది. ఇటువంటి కృతఘ్నుణ్ణి, పరమ కిరాతకుణ్ణి ఏం చేసినా పాపంలేదు. ఉరిశిక్ష ఒక్కటే వీడికి తగిన శిక్ష. ఇటువంటి రాక్షసుల్ని సంఘంలో నుంచీ వేరుపురుగుల మాదిరి ఏరివేసి నాశనం చెయ్యాలి. ఇది ప్రాసిక్యూషన్ వారి వాదన.

సుబ్బయ్య తాగుబోతు. అన్ని వ్యసనాలూ వున్నవాడు. చిన్నప్పటి నుండీ రామకృష్ణను తల్లీదండ్రీ తానేయై పెంచాడనేది పచ్చాబద్ధం. మేనత్త నాగమ్మ యింట్లో యింత తిండి తిని, యింటికి వెళ్లగానే తాగివున్న తండ్రి ఏ విష మీదనో చితక తంతాడనేది తథ్యం గనుక, భయపడుతూనే విధిలేక యిల్లనే నరకంలో ప్రవేశించి తన్నులు తింటూ పెద్దయిన వాడు రామకృష్ణ! విధి చేత చాల చిన్నచూపు చూడబడిన అభాగ్యుడు. ఏ విధమైన అపేక్షనూ అప్యాయతనూ ఎరుగక లోకంలో వుండేది తిట్లూ దెబ్బలూ మాత్రమేననే అనుభవంతో పెరిగినవాడు. ఎప్పుడూ ఎవరికీ ఎదురు మాట చెప్పడు. అందరూ ఎదురుగానూ చాటుగానూ 'మందమతి' అని వ్యవహరిస్తుంటారు. మూడో క్లాసు చదువుతున్నవాడిదగ్గర్నుండీ చదువు సంధ్యా లేక రోడ్ల మీద తిరిగే కాడీల వరకూ అందరికీ రామకృష్ణంటే ఎగతాళే! వట్టి మొద్దు, మూర్ఖుడు. ప్రిన్సిపాలుగారూ, లెక్చరరుగారూ రామకృష్ణ తప్పు చేసినప్పుడు 'మొద్దూ' అనీ 'స్టుపిడ్' అనీ పిలిచి తిడుతుంటారు. దేనికీ ఎవరికీ ఎదురు మాటనేది చెప్పడు. ఎవరేమన్నా అది తనకు తగినదేనన్నట్లుగా ఉదాసీనంగా వుంటాడు. తనతో పాటుగా చేరిన జవాన్లు ఏడో క్లాసు పాసయిన వాళ్లు ఎటెండర్లుగా తనకంటే ముందుగా ప్రమోషన్ తెచ్చుకుంటే పదో క్లాసు చదివిన రామకృష్ణ యిదేమని అడగలేదు. ఇంత ప్రపంచంలోనూ అట్టడుగుకు తొక్కివేయబడి నిర్దాక్షిణ్యంగా నలిపివేయబడటం, తనకు విధి నిర్దేశించిన సహజమైన పాత్ర అని మనసులో గట్టిగా నాటుకుపోయిన రామకృష్ణ, తండ్రికి ఎదురుతిరిగి త్రోసి చంపాడనేది నమ్మతగిందిగా లేదు. సుబ్బయ్య తాగిన మైకంలో తూలి గోడకు తలకొట్టుకున్నాడు. ప్రాసిక్యూషన్ కథనం పట్టి కల్పితం. పోలీసులు అమాయకురాలైన రామకృష్ణ భార్యను బెదిరించి భయపెట్టి ఆ స్టేట్‌మెంట్ తీసుకున్నారు. తరువాత ఆమే నిజమైన రెండో స్టేట్‌మెంట్ యిచ్చింది. కాస్త ఆలోచన

వున్న ఏ మానవుడూ నమ్మలేని యీ బూటకపు కేసును మేధావులు న్యాయమూర్తులైన శ్రీ జడ్జి గారు కొట్టివేస్తారని నమ్ముతున్నామన్నారు డిఫెన్సు తరఫు న్యాయవాదులు.

స్తబ్దంగా బోనులో నిలబడి వున్న రామకృష్ణ మనసులో ఆలోచనలన్నీ కలగా పులగంగా వున్నాయి. తనేం చేశాడో, నేరం చేశాడో లేదో ఏమీ అర్థం కావటంలేదు. ఆలోచనలు ఏ విధంగానూ ముందుకు సాగక, గజిబిజిగా చిక్కుపడి, శిక్షపడుతుందేమోనన్న భయం భీకరమైన సుడిగుండం కాగా, ఆ గుండంలో సుళ్లు తిరుగుతున్నాయి. ఇంత అలజడిలోనూ ఒకే ఒక భావం స్పష్టంగా వుంది—అది ఎట్లాగైనా యీ శిక్ష తప్పిపోవాలనే గొప్ప ఆరాటం.

ఇప్పుడు స్పష్టంగా మరింత గాఢంగా వున్న దన్నమాటేగాని యీ అలజడి ఆరాటం రామకృష్ణకు సువరిచితాలే. పెన్సిల్ పోయింది. ఎక్కడో జారి పోయింది, జేబు చిరుగులోంచి. 'చిరుగుజేబులో ఎట్లా వేసుకున్నావురా, వెధవా! మొద్దు వెధవ్వి, చేతిలోనించే జారవిడిచి వుంటావు. రోజుకో పెన్సిల్ తేవటానికి సొమ్ము పోగుపోసుకొని కూర్చున్నావా? ఆ వాగి పట్టునగాని లేకుంటే నీలాంటి మందమతి వెధవకు చదువెందుకు, దండగ, ఎర్రటి కళ్లతో తనమీద విరిగిపడుతూ వున్న పెద్ద పర్వతం లాగా వాయున చెయ్యెత్తి నిల్చున్నాడు. ఈ దెబ్బ తప్పితే, ఎవరైనా వస్తే, చెయ్యి తూలి పక్కకు పడితే—కాని తప్పదు! యింకా మీద పడలేదు, ఎప్పుడు పడుతుంది, పడుతూ వుందా! ఇది తప్పదు!—ఆనాడూ యిదే ఆరాటం.

రామకృష్ణ హైస్కూల్లో అడుగుపెట్టాడు. అప్పుడు ప్రసాదరావు యిప్పుడు జడ్జిగా కూర్చుని వున్న ప్రసాదరావు—మూడురోజుల జ్వరం వలన బడికి రాక ఆ మొత్తం నోట్సు రాసుకుంటూ కూర్చున్నాడు బడి అయ్యాక. ప్రసాదరావు పెన్నులో సిరా అయిపోయింది. రామకృష్ణ పాత చొక్కాజేబులోంచి మేనత్త వాగమ్మ కొత్తగా కొనిచ్చిన పెన్ను గర్వంగా మెరుస్తోంది. దాన్ని అడిగి తీసుకుని రాసుకుంటున్నాడు ప్రసాదరావు. చీకటి పడుతోంది. రామకృష్ణ పెన్నుకోసం అట్లాగే కూర్చొని వున్నాడు. 'నీ పెన్ను బాగా రాస్తుంది. రేపిస్తానులేరా' అని తీసుకెళ్ళి పోయాడు ప్రసాదరావు. వుసూరుమంటూ యింటికెళ్లాడు రామకృష్ణ. 'ఏదిరా నీ కొత్త పెన్ను? యిట్లాగియ్యి' అన్నాడు సుబ్బయ్య తన కూలి డబ్బు గుర్తు రాసుకోటానికి. నోరు తెరచి నిల్చున్నాడు, రామకృష్ణ ఏమీ చెప్పలేక. యివాళ నన్ను చంపేస్తాడు పెన్ను లేదని. ఏం చెప్పినా వినడు. చంపేస్తాడు, చంపేస్తాడూ, చంపేస్తాడు!—ఆనాడూ యిదే ఆరాటం.

బోనులో నిల్చున్న రామకృష్ణ మనసులో యీనాడూ అదే ఆరాటం—శిక్ష పడకూడదు, పడకూడదు, పడకూడదు అని.

భయపడిపోయిన చిక్కుముడిఅయిన రామకృష్ణ మనసులో నుంచీ యిరుపక్షాల న్యాయవాదులూ తమకు కావలసిన దారాల్ని కావలసినంత మేరకు బయటకు లాగారు. ముడి మాత్రం విడివడలేదు. ఆ పని అసలు తాను ఎట్లా చెయ్యాలిగానా అని రామకృష్ణకు తెలియటం లేదు.

ఆ రోజున జీతం తెచ్చి సుబ్బులు చేతికిచ్చాడు. అన్నం తినటానికి పోతుంటే సుబ్బయ్య రూపాయి కావాలని అడిగాడు. చిత్తుగా తాగటానికి. తాగి తూలుతూ యింటికి వచ్చి ఓపికుంటే రామకృష్ణని ఒక్క పనికిమాలిన మొద్దు వెధవ అయినందుకూ, ఇంత చదివీ ఎలెండటు పని సంపాయించి ఎక్కువ డబ్బు తేలేనందుకూ తిడతాడు. ఓపిక లేకుంటే అట్లాగే ఏ మూలోపడి నిద్రపోతాడు. రోజూ జరిగేదే యిది. రోజూ సుబ్బులు ముసిలాడికి తాగటానికి పావలా యిస్తుంది. జీతం వచ్చిన రోజున మాత్రం రామకృష్ణ దగ్గర్నుంచే రూపాయి తీసుకుంటాడు. ఆరోజు మర్చిపోయి అంతా సుబ్బులికే యిచ్చేశాడు. 'దాని కిచ్చేశాన, అడిగి తీసుకో' అన్నాడు. సుబ్బయ్యకు కోపం వచ్చింది. సుష్టుగా తాగుదామని ఆశపడ్డాడు. అది యిస్తుందో యివ్వదో, 'ఆడముండ చేతికి డబ్బులిచ్చి దాని చేతిలో ఆడేవాడివి నువ్వా మొగాడివే నంటూరా, మొద్దువెధవా' అన్నాడు. రామకృష్ణ మాట్లాడకుండా బుర్ర వంచుకు నిలబడ్డాడు. 'యిన్నేళ్లూ ఆ ముండ చేస్తే పెద్దోడివయ్యావా నేను పెడితే అయ్యావా? యివాళ పుట్టగోశంత

వుద్యోగం వస్తే నేనూ మొగోడినని అనుకుంటున్నావేమో. దాన్నడిగి డబ్బులు తీసుకోమంటావంటరా వెధవా. నీ చేతికొచ్చిన వాడైనా అట్టేపెట్టుకోలేవంటరా?... ఒక్క నలుసుని కనలేని ఎధవ్వి...' అంటూ తిడుతున్నాడు. సుబ్బులు కూరికి పోయి వచ్చి అన్నం వొండిందేమో అలసటగా నిల్చుని చూస్తున్నది. ఎంత గర్వంగా తొంభై అయిదు రూపాయలు తెచ్చి దాని చేతిలో పెట్టాడు తాను! రామకృష్ణకు వాయనమీద ద్వేషం పుట్టుకొచ్చింది. 'నోరుముయ్యి' అన్నాడు. సుబ్బయ్య ఒక్కనిముషం ఆగి 'ఓహో! నానపావుకి కోర లొచ్చినయ్యేవ్వుడో'' అన్నాడు, అంత ఎగతాళీ ఒక్కవాక్యంలో యిమిడ్చుతూ. 'అప్రా, వెధవా, పుట్టు వెధవ్వి నువ్వు. పదేనేళ్లయి పెళ్లయి ఒక్కనలుసుని కన్నావ్రా? అది చూసి చూసి ఎవడ్నో తగులుకుంటుంది. నువ్వు ఎదవ ముండల్లే కూర్చో' అన్నాడు.

యింత ప్రపంచంలో తనూ ఒక మనిషిననీ, మొగుణ్ణనీ, చదువుకున్న వాడిననీ గుర్తు పెట్టుకొని కాస్త చెప్పిన మాటలు వినేది సుబ్బులు ఒక్కతే. దానిముందు ముసిలాడి మాటలు రామకృష్ణ సహించలేకపోయాడు. ఆవేశంతో పిడికిళ్లు గట్టిగా బిగుసుకుపోయాయి. పళ్లు గిటగ్గరుచుకుపోయాయి. 'ఏందీ... మళ్లీ కుయ్యి' అంటూ ముందుకి పోయాడు. 'పోన్లే, ముసిలాడి మాటలకేం' అన్నది సుబ్బులు. ముందుకు పోయిన రామకృష్ణకు ఒళ్లు తెలియలేదు. ఎన్నో ఏళ్లనుండి పేరుకుపోయిన ద్వేషానికి, ఆవేశానికి కట్ట తెగింది. సుబ్బయ్యను ఒక్కతోపు తోశాడు. తల పట్టుకొని గట్టిగా గోడకేసి కొట్టాడు. అంతే. 'చంపితివి కదరా ఎధవా' అని అరిచాడు సుబ్బయ్య.

ఇరుగుపొరుగు వాళ్లు వచ్చేసరికి తలపగిలి రక్తం మడుగులో వున్నాడు. రామకృష్ణ మొద్దుగా చూస్తూ అక్కడే నిలబడిపోయి వున్నాడు. 'ఏందిరా, మందమతీ, ఏమైందిరా' అన్న సోమిరి మాటలతో యీ లోకంలోకి వచ్చాడు.

తరువాత పోలీసులూ, సంకెళ్లూ, గందరగోళం. వున్న యిల్లు కాస్తా తనఖా పెట్టి డబ్బు తెచ్చి లాయర్లను పెట్టించింది సుబ్బులు.

* * *

జడ్జి ప్రసాదరావు మనస్సు గతంలోకి పరుగెత్తింది. తాను చిన్నప్పుడు నాన్నగారు ఆ వూళ్లో వుద్యోగంలో వుండేవారు. —చిన్న చొక్కాలో యిరుక్కున్న పెద్దమనిషి లాగా యిరుగ్గా యిబ్బందిగా అప్పుడు ఆవూరు చిన్నది. కాలేజి లేదు. ఈ రామకృష్ణ తనకు చాల మిత్రుడు అక్కడ. తామిద్దరూ మొదట పరిచయమైన సన్నివేశం బాగా గుర్తుంది. ఆ రోజున తాను బళ్లో నోట్సు రాసుకుంటూ వుండిపోయాడు ఆలస్యంగా. వాడి పెన్ను పట్టుకొచ్చేశాడు. యింటికివచ్చేసరికి నాన్నగారు బోనులోని పులిలాగా పచార్లు చేస్తున్నారు. ఆయన చండశాసనుడు. ఆలస్యంగా యింటికొచ్చినందుకు కొడతారేమోనని భయం వేసింది. నోట్సు రాసుకుంటూ వుండిపోయానని చెప్పాడు తాను. 'వేళకు యింటికి రావాలంటే రావల్సిందే. ఆ నోట్సు యింటికి పట్టుకొచ్చి రాసుకోకూడదూ? అన్నీ వేషాలు' అంటూ పర్వతంలాగా పెద్దగా నిల్చొని తిడుతున్నారు. అంతలో అమ్మ వచ్చింది. 'అసలే జ్వరంపడి లేచాడు భయపడిపోయాడు. ఈ మూడురోజుల నోట్సూ రాసుకుంటూ వుండి వుంటాడుగాని యివాళ్టికి వూరుకోండి' అంటూ తనని తీసుకువెళ్లిపోయింది. 'నీ మూలాన్నే వాడు చెడిపోతున్నాడు' అని అమ్మమీద కేకలేశారు నాన్నగారు.

మరునాడు రామకృష్ణ చెప్పాడు—పెన్ను తేలేదని వాళ్ల నాన్న బాగా కొట్టాడట. 'ఆలస్యంగా వెళ్లినందుకు నన్నూ కొట్టబోయాడు మా నాన్న' అన్నాడు తాను. నాన్నల నిరంకుశత్వానికి బలి అవుతూ వున్న యిద్దరు బాలుర పరిచయం అట్లా మొదలైంది.

రామకృష్ణ తండ్రి కర్కశత్వం మూర్తీభవించినవాడు, క్రూరత్వానికిమారురూపం అనే విషయం తనకూ బాగా జ్ఞాపకమే. రామకృష్ణకు అమ్మలేదు. అంతరాత్మ నెరుగని శాసనంలో పెరిగాడు. కష్టము, ప్రేమల నెరుగని శాపవాన్ని ఒప్పుకొని తలఒగ్గిన మనసు మందమతి కాక ఏమవుతుంది? అమ్మ లేకుంటే తనూ అంతే అయి వుండేవాడా? ఏమో! పాపం, రామకృష్ణ!

శాసనం, అంతరాత్మ, పూర్తిగా భిన్నమైనవి రెండూ. ''అంతరాత్మ నెరుగని చండశాసనం నుంచీ

క్రూరత్వం పుట్టుకొస్తుంది. శాసనం ఎరుగని అంతరాత్మ నుంచీ అరాచకం పుట్టవిస్తుంది. వ్యక్తికీ సంఘానికీ కూడా అర్థం చేసుకొని క్షమించే మెత్తని వెన్నలాంటి అంతరాత్మకు గట్టితనాన్నిచ్చే శాసనం— నియమం—అవసరమే. సంఘం యొక్క స్థితినిబట్ట ఆ రెండూ ఒక బాలన్సు ఏర్పరచుకొంటాయి. అప్పుడు ఏర్పడేది చట్టం. సంఘక్షేమం దృష్ట్యా ప్రయోజనం దృష్ట్యా ఏర్పడుతుంది అది. తానీ వేళ దానికి మంచి ప్రతినిధి కాగలిగాడంటే దాంట్లో అమ్మ పాత్ర ఎంత వుందో నాన్నగారి పాత్రా అంతే వుంది. తన ప్రేమంతా అమ్మ మీదైతే గౌరవమంతా నాన్నగారి మీద. తన మనసే అమ్మైతే, అది సువాసనలీనే మంచి గంధపు చెక్క అయితే దాన్ని శ్రీకృష్ణుని మూర్తిగా మల చింది నాన్నగారు.

తనకీ విషయం తెలియనప్పుడు, తన కింత విచక్షణా జ్ఞానం ఏర్పడనప్పుడు తాను నాన్నగారిని ద్వేషించాడు. అమ్మ మెత్తదనాన్ని చూసి కోపగించు కున్నాడు. ఎందుకీ అమ్మ నాన్నగారికి తగిన సమాధానం చెప్పదు? ఎందుకు ఎదురు తిరగదు? ఎందుకు వేరై పోదు? అని అర్థంలేని కక్ష పుట్టుకొచ్చేది.

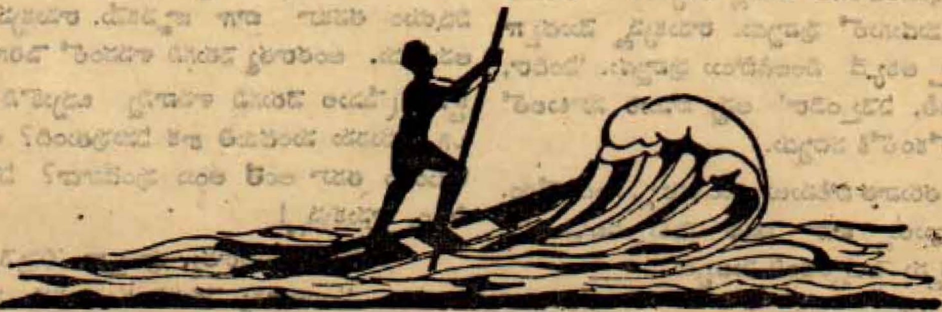
యిప్పుడు వాళ్ళిద్దరూ లేరు. తన జీవితమే వాళ్ళ జ్ఞాపకానికో వందనం. అందరూ అంతే. తల్లి దండ్రుల జీవితాలకు, వాళ్ళు ఏర్పరచుకొన్న భావ సమన్వయానికి సజీవ ప్రతిబింబాలు బిడ్డలు.

యిప్పుడు తన ఎదురుగా వున్న సమస్యకు న్యాయమైన పరిష్కారం చెయ్యాలి. రామకృష్ణ పరిస్థితి తనకు బాగా తెలుసు. సుబ్బయ్య గుణమూ తెలుసు. రామకృష్ణ విహాది అనాటి అభిమానం తాను మరచిపోలేదు. బాల్యస్నేహితుణ్ణి చూసి నిట్టూర్చాడు ప్రసాదరావు.

* * *

ప్రసాదరావు—చిన్ననాటి తన ఆప్తమిత్రుడు తనను తప్పకుండా గుర్తించి వుంటాడు. తననూ తన తండ్రి యొక్క క్రూరత్వాన్ని బాగా ఎరిగిన ప్రసాదరావు జడ్జిగా రావటం తన అదృష్టం. తప్పకుండా కేసు కొట్టేస్తాడు. తన తప్పేమీ లేదని తెలుసుకుంటాడు. తన తండ్రి రాక్షసుడని బాగా తెలిసిన ప్రసాదరావు. రామకృష్ణ మనసులో ఆశ.

ఏడేళ్లు కఠినశిక్ష పడినదని విన్నప్పుడు రామకృష్ణకు అంతా అయోమయమై పోయింది. తన తండ్రి విషయం బాగా ఎరిగిన ప్రసాదరావే తనకీ శిక్ష విధించాడా? ఎందుకు తన మీద ఎవరికీ దయ కలుగదు? ఎందుకు ప్రపంచమంతా తనమీద కత్తి గట్టింది? ఎందుకు? ఎందుకు? అర్థంకాక దిక్కులు చూస్తూ వుండిపోయాడు. వున్నట్లుండి హృదయం లోంచీ ఒక పెద్ద ఆర్తనాదం—ప్రపంచంతో సంబంధం విడిపోయిన పిచ్చివాడి ఏడుపు—బయటికి వచ్చింది. 'ఓ' అంటూ పెద్దగా ఏడిచాడు రామకృష్ణ.

పానుగోటి జగన్నాథరావు "కుముదవల్లీ విలాసము"

శ్రీ రంగాచార్య

నల్లగొండ జిల్లా యందలి 'ప్రాచీనకవులు—కృతులు'ను గూర్చి తెలుపవలయునను నుద్దేశముతో ప్రప్రథమముగా 1966 డిసెంబర్ 'భారతి' యందు 'మరింగంటి రాఘవాచార్యులు—కేశవస్వామి శతకము' అను పేరనొక వ్యాసము వ్రాసియుంటిని. ప్రస్తుతము—పన్నిద్దఱాళ్వారులలో నొకఁడుగా ప్రసిద్ధుడైన పరకాలుని (తిరుమంగయాళ్వారులు) చరిత్రమును "కుముదవల్లీ విలాసము" అను నామాంతరమున ప్రశస్త ప్రబంధముగా సంతరించిన పానుగోటి జగన్నాథరావును—తత్కృతిని గూర్చి వివరించుచున్నాను. గోలకొండ కవుల సంచిక యందీతనిని గూర్చి (399 పుట)

"జగన్నాథరావు పానుగోటి
ని. పానుగోడు, దేవరకొండ తా॥
కా. 250 సం. క్రిందట
ర. కువుుదవల్లీ విలాసము (ప. కా)
వి. ఇనుగుర్తిలో ముద్రితము. వ్రాతప్రతి వడ్డేపల్లిలో బెల్లంకొండ నరసింహాచార్యుల వారి వద్ద గలదు. కవికి 11 పురుషుఁడు ముద్రించెను'

అని గలదు. 'ఆంధ్రకవి సప్తశతి' కారులును పై విషయమునే గ్రహించిరి. ఈ ఆధారములు దప్ప సాహితీ లోకమున కన్యాధారములు లేవు. ఈ కుముదవల్లీ విలాసము బదాశ్వాసముల ప్రబంధము. కర్త—పానుగోటి జగన్నాథరావు. రాఘవరాయాప్పలాంబల పుత్రుడు. పద్మనాయక వంశీయుఁడు. వెల్లచెల్ల గోత్రుఁడు. వాధూలాన్వయ తిరుమల దేశికాగణి శిష్యుఁడు. గురువునకే యీ ప్రబంధము నంకితము చేసెను. పానుగోటి వాస్తవ్యుఁడు. ఇందలి గద్యపద్య వివరములు—

ప్రథమాశ్వాసము—		138
ద్వితీయా	,,	168
తృతీయా	,,	183
చతుర్థా	,,	177
పంచమా	,,	237
మొత్తము గద్యపద్య సంఖ్య		903

కవి వ్రాసిన ప్రతి జీర్ణమై పోవుచుండగా, ఈతనికి నెనమిదవ పూరుషుఁడగు కృష్ణరావు తాళపత్రములపై తిరుగ లిఖియించెను. దీని ముద్రింప వలయునను తలంపు గల తద్వంశీకులు ప్రముఖ కవిపండితుడునగు శ్రీ మాన్వర్ధనం వెంకటనరసింహాచార్యుల[1] వారిచే పరిష్కరింపించి వరంగల్లు జిల్లా ఇనుగుర్తి విజ్ఞాన ప్రచారిణీ ముద్రణాలయము నందు ముద్రింపించిరి. (1925). కృష్ణరావుగారు లిఖియించిన గ్రంథము—

'ప్రాపంబుల్ నరిలేక వర్ణచయ శబ్ద
ప్రాభవార్థంబు ల
వ్యాసంబంధము తొలచే పఠనకల్యానక్తి
కూన్యంబుగా

1. ఈతడు మిర్యాలగూడెం తా. విభురాము పేట వాస్తవ్యుఁడు. సుమారు 40 సం. క్రితము పరమ పదించెను. బహువిధ గ్రంథనిర్మాత, కృతుల యందు హెచ్చు భాగము అముద్రితములు. "తిరుమంగయాళ్వారు చరిత్రము"ను యక్షగాన పరణిగా నొక ప్రబంధము వ్రాసెను. అముద్రితము.

నీ సాహిత్య కవిత్వలక్షణముచే నింపొందు
వారెందు మా
కానన్నంబయి యుందురో యనుచు
శంకాతంకచేతస్కులై (1—9)
అట్టి కృష్ణ విభున కాత్మజుండై శ్రీని
వాసరావుగారి పౌత్రుడగుచు
భువి ప్రసిద్ధి నొందు పానుగోటి వెంకట
రాయ భూవరుండు రసికుడగుట"(1—10)చే

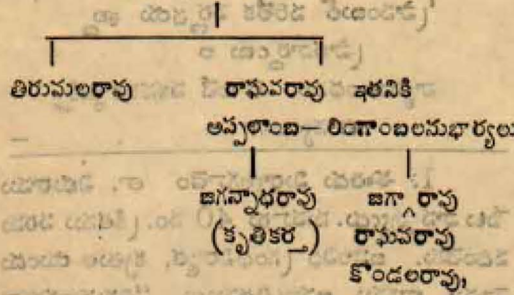
విచారించి '...సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్య రసాలంకార నిపుణతాతిశయాంచత్సరసకవిత్వామృతవాగ్ఫరిత ం సద్గ్రంథరచన భాసుర హృదయుండై"న గోవర్ధనం వెంకట నరసింహాచార్యుల వారిచే పరిష్కరింపించి నట్లు తెలియుచున్నది.

పై గ్రంథమున 'పానుగోటి జగన్నాథరావు' అను నీ కవివర్యుడు తనను గూర్చి...

"అశ్వపతి దత్తమత్తేభహయదభూమి
కాధ్వజచ్ఛత్ర చామర కల్ప విభవ
సకల సామ్రాజ్య శాశ్వతైశ్వర్యధుర్య
రాజవరుండ జగన్నాథరాయవరుడు"నని చెప్పు

కొనినాడు. ఆశ్వాసాంత్య గద్యయందు "ఇది శ్రీమచ్ఛితా రామచంద్ర కరుణాకటాక్ష వీక్షాసంలబ్ధ సకల సామ్రాజ్యధౌరేయ పరమభాగవత విధేయ పల్లవెల్ల గోత్రపవిత్ర పానుగోటి రాఘవరాయ పుత్ర సుకవిజన గేయ శ్రీ జగన్నాథరాయ ప్రణీతంబైన కుముదవల్లీ విలాసంబను మహాప్రబంధమునందు ...ఆశ్వాసము" అని గలదు. నావద్ద గల ముద్రిత ప్రతి ననుసరించి పై విషయములతోబాటు నాతని వంశము

కొండభూపాలుడు

అని తెలియుచున్నది. ఈ కవి తరువాతి వారి వివరములకై యత్నించితిని కాని యిప్పటి వరకును లభ్యము కాలేదు. ఈతని వంశీయులు 'పానుగోడు' వందు గలరు.

ఈ 'కుముదవల్లీ విలాసము' వన్నిద్దతాళ్వారులలో నొకరుడైన పరకాలుని గూర్చి తెలుపును. ప్రప్రథమముగా నీయాళ్వారుల చరిత్రమును ప్రబంధ రూపముగా సంతరించినవాడు భారత కవిత్రయములో పరిగణితుడగు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ వంశీయుడైన చదలువాడ మల్లన—ఈతని విప్రనారాయణ చరిత్రము ముద్రితమై ప్రచారమున నున్నది.2 దీని తరువాత యావదాంధ్రదేశమున విశేషముగ వ్యాప్తిగన్నది సారంగుతమ్మయ్య రచించిన "వైజయంతీ విలాసము" అను ప్రబంధము. తరువాత విజయరాఘవనాయకుని 'విప్రనారాయణ చరిత్రము'ను యక్షగానము3. తాళ్లపాకవారి పరమయోగి విలాసము (ద్విపద). వీని యనంతరము — ప్రస్తుత 'కుముదవల్లీ విలాసము', గోవర్ధనం వెంకటనరసింహాచార్యులవారి 'తిరుమంగయాళ్వారు చరిత్రము'. వీనిలో ప్రతిదానియందును ఏన్నియేని నూతన విషయములు తెలియును. ప్రతి సాహిత్యాభిలాషికిని చారిత్రకాభిలాషికిని ఆవశ్యపఠనీయమైన గ్రంథము లివ్వివి.

కవి యీ పరకాల చరిత్రమును—తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుని 'పరమయోగి విలాసము'న గల కథనో

---

2. ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు (కాకినాడ) వారి పక్షమున క్రీ. శ. 1940 లో నీ గ్రంథము విపులమైన టీకతో ప్రకటితమైనది. టీకాకర్తలు— శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు. M.A,

3. దీనిని తంజావురీ సరస్వతీ మహలువారి పక్షమున, అప్పటి పండితులునగు శ్రీ అ. మహాదేవశాస్త్రి, శ్రీ విఠలదేవుని సుందరశర్మగార్ల సంపాదకత్వమున వెలువడినది. (విశేషముల కొరకు—చూ॥ 'రాజగోపాల విలాసము'—చెంగల్వకాళకవి రచనము, మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము వారిచే ప్రకటితము, (1951) సంపాదకులు—పరిష్కర్తలు—టీకాకర్తలు ఆచార్య శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు, టీక 53, 54 పుటలు.)

4. 'పరమయోగి విలాసము' (ద్విపద).షష్ఠ, సప్తమాశ్వాసములలో నీ కథ గలదు.తిరుపతిదేవస్థానం. వారి ప్రచురణ (1938) పుటలు—374—471.

యాధారముగ గైకొని ప్రబంధ రూపమున సంతరించినట్లు తెలియుచున్నది. కవి దీనిని ప్రబంధ రూపముగ చేయదలంచి కొన్ని మార్పులను చేర్పుల చేసెను. ఐనను కథాగమనమునకు లోపమురాక రసవంతముగ గలదు. ఈ విధముగ మార్పు చేయుట దోషముగాదు. ఏలనన

'యత్స్యాదనుచితం వస్తు నాయకస్య రసస్యవా
విరుద్ధం తత్పరిత్యాజ్యం అన్యథా వా ప్రకల్ప
యేత్'' (సాహిత్యదర్పణము)

అనిగదా అభియుక్తోక్తి,

ప్రంథ విషయము—విశేషములు

'కావేరీతీరమునందు గల చోళమండలమున 'పరిరంభణపురము' 'కమలాపూర్ణపురము' అను రెండు పట్టణములు గలవు. కమలాపూర్ణపురమునవే నీ పరాంతకుఁడు(పరకాలుఁడు)గలఁడు.ఈతడు 'సంగ్రామ రాజవిలయులయునవపరాంతకుఁడు'. రాజైన చోళ దేశాధీశుఁడీతని పరాక్రమమునకు మెచ్చి తన సేనానిగా నుంచుకొనెను. పరకాలుఁడు నిత్యము వైష్ణవార్చనలు చేయువాడు—సుహాభక్తుఁడు. రాజు వద్ద నమ్మికగా నుండువాఁడు. కొంతకాలము తరువాత రాజు బొక్క సము నుండి ధనము గ్రహించి భాగవతపూజలు సలుపుచుండెను. ఈ విషయము ప్రభువునకు దెలసి ధనమంతయు సమాప్తయగు చున్నదను బాధతో కరణముల బిలిచి లెక్కలు చేయించి—పరకాలుని బట్టి బంధించవలసినదిగా ననుమతించెను. కాని అతఁడు ఈ రాజు సైన్యమునకు వశుఁడుగాకపోవు టయేగాక అనేకవిధములుగా బాధపెట్టును. రా జీవిషయమును తెలిసికొని యాతనిపైకి యుద్ధము నకు స్వయముగాబయులుదేరి వెడలి—పరాభూతుఁడై పరకాలుని పిలిచి యాతని పరాక్రమమును బొగడి తన రాజ్యమునకు తీసుకవెళ్లి—మాయోపాయములచే బంధించి బాధించును. పరకాలుఁడు చింతాక్రాంతుఁడై భగవన్నుతి చేసి ధనము సంపాదించి చోళరాజన్యున కొసంగి ఋణ విముక్తుఁడగును. ఈ విధముగా ధనము సంపాదించి తన బాకీని దీర్చిన పరకాలుని భక్తికి—మహిమకు సంతసించి క్షమాపణ వేడుకొని తన రాజ్యమునం దర్ధభాగ మాతని కొసంగును.'' ఇది ముఖ్యమైన కథ. ఇవియే గాక—

అమృతహస్తుఁడను వైద్యునకు వరోవరమున లభించిన కుముదవల్లి యను బాలికను పరకాలుఁడు పెండ్లియాడుట, ఈతని వైష్ణవభక్తి, చౌర్యదక్షత, భటులు (దొంగలు) జైనుల యాలయమున గల సువర్ణ ప్రతిమను దొంగిలించి దానిని కరిగించి శ్రీరంగమునందలి దేవాలయమునకు ప్రాకార గోపురాదులు నిర్మించుట—మొదలగు వనేక విషయములు నిందు రసవంతములుగా గలవు. కవి యీ రచన యందు దన యసమాన పాండిత్య ప్రకర్ష చూపి—ప్రబంధము నెంతయో యమూ ల్యాలంకారముగ జేసెను. ఇందలి కవిత్వము ప్రౌఢముగ నున్నను చదువరులకు విసువు జనింపక ఉత్సాహమును కలిగించును. కవికిగల కవితా ప్రాగల్భ్యము, సంస్కృతాంధ్రభాషాపాండిత్యము, వివిధ వృత్త రచనా కౌశ లము నిందు చూడవచ్చును.

ఈ ప్రబంధము పూర్వకవుల పోలికల ననుసరించి రచియింపబడెను. కవి వంశాదికము, గురు పరంపర, గ్రంథరచనాకారణములు, గురుస్తుతి, షష్ఠ్యంత ములు, పురపరిఖాదులు పుష్పలావికాది తదితర వర్ణనలు కవి చేసెను. విశేషమ్మురాలైన కుముదవల్లి పేరు ప్రబంధమునకుంచుట, వైజయంతీ విలాస వాసము కారణమేమో ననిపించుచున్నది,

ఈతని రచన యందలి కొన్ని యనుకరణలు:

''సొగసొప్పన్ వరిపక్వపాకరుచిగా
జుయ్యన్నచో ఘుమ్మనన్
బొగవుందాలుపు సోడుముట్ట
మిరియంపుంబొళ్లు పైగుప్ప నా
వ్వగు పేరెన్నిక కూరగాయలును
రాజాన్నంబు సద్యోఘృతం
బొగి పచ్చళ్లును జారులైరు విడి చేయు
వైష్ణవారాధనల్''

(కుముద 2_10)

అను పద్యము చదువగనే

''పునుగుందావి నవోదనంబు మిరియంపుం బొళ్లతోఁ జట్టచుయ్యను......'' ఇత్యాది 'ఆముక్త

మాల్యద' (1—82)యందలి పద్యము (ం)ను స్ఫురణకుదెచ్చును. ఇట్టి సందర్భములవేగాక పుష్పలావికాది వర్ణనల యందును కవి యాముక్తమాల్యదనుపూర్తిగ ననుకరించెను.

గోరంత భూది సెలంం
గోరికమై దాల్చునతని కొండంత యువ
స్మరంబుజెందునను చే
క్ష్మారమణియుండె తారుకాణుయ్యె చెలీ
(కుముద 3—122)

అను పద్యము నందలి మొదటి రెండు చరణములు పూర్తిగా శ్రీనాథుని హరవిలాస ద్వితీయాశ్వాసమున గల

ఆవగింజంత బూదిమై నలదికొనిన
వెలది! గుమ్మడికాయంత వేల్పుట్టు—''

అను వాని ననుకరించినవి.

ఈ విధముగ ననుకరణలు హెచ్చుగ గలవు. విస్తర భీతిని వదలుచు, ప్రస్తుత ప్రబంధమునకు నాధారభూతమైన 'పరమయోగి విలాసము' నందలి కొన్ని యనుకరణల జూపెదను.

పరమయోగి విలాసము—

''అల్లిలోనుదయించెననియెన్ని కుముద
వల్లినామంబిడి వారని ప్రేమ'' (378పుట)

కుముదవల్లి విలాసము: —

అల్లిలోపల బుట్టిన తల్లిగాన
పల్లవిత భాగ్యరేఖావతల్లియైన
ఇల్లతాంగికి కైరవవల్లియనుచు
నామమిడిపెంచి రాత్మలో ప్రేమమెసగ (1—21)

పరమయోగి విలాసము: —

పసమించు తెలి నలువంపు బింబియలు
పొసగ జుట్టినయట్టి బోడకుల్లాయి
చింపికువ్వసములు చెవిదోరములును
సంపుటంబులతోడ జంపాడు నోడలు
బిగువుగా చేంపదోపిన బలపములు
తగి నలవడగచత్తి కరణికులు (383 పుట)

అనుదావిసి కొద్దిభేదముగ మార్చి తన కాలపు కరణికులను ఇట్లు వర్ణించెనేమో

తల నమరు గొప్పపాగలు
మొల గంటపువరలు కోకముష్కులలో చం
కల విలుకు కవిలె కట్టలు
గలిగి పడిన్ వచ్చిరంత కరణపుమూకల్
(కుముద 2-70)

పరమయోగివిలాసము నందలి వైద్యుని వర్ణన:

చంకమందులసంచి జిగజింపు వలువ
పెంకమై నిజకర్ణముల నొప్పుదకాది
కునివడఁ జుట్టిన కులుమాపుపాగ
యనువంద పంచలోహంపుటుంగరము
నురుతలంబైనట్టి యూర్ధ్వపుండ్రంబు
కరమొప్ప వలికేలి కరకకాయలును
బెరయ పచ్చడముతోఁ బెనుపడ నంది
సర గనుపట్టు బాహాటపుస్తకము
బనుఫడలో గుణపాఠంబుఁ జదివి
కొనుచు మూలికలు దిక్కులుఁ జూచికొనుచు
కమలాక్షపాదపంకజభక్తినిరతుఁ
డమృతహస్తుఁ డనంగ నలవడువాడు
నెన్న ధన్వంతరి కెనయైన వైద్యుఁ
డ ప్పగరన యుండు నతఁ డేగుదెంచి(377పుట)

కుముదవల్లీ విలాసమున:—

చిన్నగా గనుపట్టు చిన్నారి తలపాగ
కర్ణకూపంబుల గలయజుట్టి
దట్టంపు పోంబట్టు పట్టంచు ధోవతి
నడుగుల మీఁద జీరాడ గట్టి
తీరుగా దిద్దిన గీరునామనులలో
తిరుచూర్ణ మొకవింత వరణి దీర్చి
వలెవాటు వేసిన వలిపెదువ్వలువలో
నవరించి సుందుల సంచివిలిపి
చంకబాహాటశాస్త్రపుస్తకము దాల్చి
ఖాదనారోగ్యహస్తవుల్ కరకకాయ
కేల తాళిపచూర్ణంబు వోలిబూని
నరవి నరుదెంచె నా వైద్యచక్రవర్తి (1—69)
వైద్యమున ప్రజల కీగల వస్తువంత
లెక్కపేయుచుఁ గేల మూలికలు వెతకు
పంచి కట్నంబు శీవేళ చాలదౌరికె
నంచునుబ్బుచు వచ్చె నయ్యమృతకరుడు
(1—71)

సీ. మాటిమాటికి "శతమానాహారితకీ"
యని చేతి కరకకాయలు గణించు
పలుమారు "లంఘణం పరమౌషధం"బని
యెదురైన రోగుల కెలుకబలుకు
ధర "కపిత్థం సర్వదాపథ్య" మనుమాట
బలుకుచు వెలగల బారుగాంచి
"అగ్నివైద్య మతః పరం" బనుచుండెడు
కారువెజ్జులు జెప్పఁగాంచి నవ్వు
తే. గీ మఱియు గుణపాఠములు మహామహిమఁజదువు
పూర్వదినలబ్ధకృతభక్ష్య భోజనాజ్య
జీర్ణతను దెచ్చి యెక్కింత జీరకంబు
నములు పెడబొజ్జ నిమురుచు నమృతకరుడు
(1—72)

అను నీ పద్యములు చూచిన 'పరమయోగి విలాసము'న కన్న నీ వర్ణన విపులము—శ్రేష్ఠముగను గలదు.

ఈ విధముగ కుముదవల్లీవిలాసకర్త పరమయోగి విలాసమును హెచ్చుగా ననుకరించినను — తత్కర్తృ ప్రశంసయు కావ్యప్రశంసయును గూడ చేయక—

శ్రీమహాభాగవతకథాజీవనంబు
పావనంబును కుముదవల్లీ విలాస
మను ప్రబంధము.........."

అని మాత్రమే పేర్కొనెను. పరమయోగి విలాసమున హెచ్చుగ లేని యుద్ధవర్ణనము, జినమతి ఖండనము, భక్తాంఘ్రిరేణులైన పరకాలుని యొక్కయు—అనుచరుల యొక్కయు చౌర్యములు తద్విశేషములు —ఈతడు హెచ్చుగ వర్ణించెను.. కుముదవల్లి వర్ణనయందు శృంగారమును విచ్చల విడిగా వర్ణించెను.

ఇక్కవికి వర్ణనలవిషచో మిక్కిలి యిష్టముగా దోచుచున్నది. విస్తరభీతిని రెండు పద్యములు మాత్ర ముదాహరించెదను.

కంఖాణపుంఖరింఖాసముద్ధూత ధ
రాపరాగాతిసాంద్రధనభము
పటుకరిస్ఫుట కటితట సముత్కట దాన
పంకాంకసంకులప్రాంచితోర్వి
ఘోరవిక్రమపర వీరకోలాహల
బధిరాయమాన దిక్పాలకంబు
వాతత కేతనవ్రాతత భీతావ్రాత
చటుల కాదంబినీ సముదయంబు
లగుచు పెంపొంది లెక్కకు నగ్గలముగ
వెలయానిన గతి సేనలోలి చాల
వేపుజాపంగ దీపితాటోపమహిమ
నడచెనప్పుడు చోళభూ వరవరుండు
(2-149)

మందారకుందారవిందారనిభముఖ
చ్ఛవి సొగవెన్నెల జివురగొలుప
తరుణారుణోత్కీర్ణ కిరణారుణాంగంబు
చదలకుంకుమనిగ్గు వెదలుజల్ల
కందర సుందరస్కంధ రాజితశోభ
మెఱుగు జక్కులతోడ మేల మాడ
స్వర్ణవర్ణస్ఫురత్పక్షద్వయము దిశా
తతుల శంపాలతాతతుల బెనువ
పిశితభుగ్గణవిదళనవిశితతుండ
మింద్రవజ్రంపువజ్రంబు వేవగింప
రంగవిభునాజ్ఞ దరలి చేరంగవచ్చె
పక్షికులచక్రవర్తి యర్ధక్షణమున
(5—52)

వీని వలన కవి యొక్క వర్ణనానైపుణ్యమే గాక—కవిత్వమునందలి బిగువును సంస్కృతాంధ్ర పదప్రయోగ కౌశల్యమును వ్యక్తము లగుచున్నవి.

చిరకాలము నుండి నామమాత్రావశేషితముగ నున్న యీ ప్రబంధమును గూర్చి నాకు దోచినవిధముగ తెలుప సాహసించితిని. సాహితీ పరిశోధకులకీ వ్యాస విషయమేమేని యుపకరించిన ధన్యుడను. అమూల్యమును—అలభ్యముగ నున్న 'గోలకొండ కవుల సంచిక' యందు మాత్రమే ఈ గ్రంథనామము గలదు. శిష్య వాత్సల్యముతో నాకీ 'గోలకొండ కవుల సంచిక'ను అందచేసిన మా గురువర్యులు శ్రీ కె. రామకృష్ణ శాస్త్రి ఎం. ఎ. (రీసర్చి స్కాలర్ (తెలుగు) ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము)గారికి కృతజ్ఞత లర్పించుచు ముగించుచున్నాను.

బేతాళుడి కథ

శ్రీ మానేపల్లి సత్యనారాయణ

నేను గ్రంథాలయంలో నాక్కావలసిన
పుస్తకంకోసం వెదుకుతున్నాను.

గ్రంథాలయంలో పుస్తకాల అద్దాల్లోంచి
బంగారం తళుక్కున మెరుస్తున్నది.
నేను గొప్ప సంస్కృతి మధ్య, మహోన్నతుల సముక్షాన
ఉన్నట్టు మనసంతా జ్వలిస్తున్నది.

ఆ గ్రంథాల్లోంచి వచ్చే ఒక రకమయిన పరిమళం
నాలోనిండి ఎక్కడికో లాక్కుపోతున్నది.
కొత్త లోకాలు చూడబోయే ముందువలె
మనసు చక్షుశ్శక్తి పొందింది.

ఒకానొక గ్రంథం బహుగొప్ప వేదము వంటి గ్రంథం—
తెరిచీ తెరవగానే సోమకాసురుడు పైకి వచ్చాడు.
మత్స్యావతారం ఎత్తడంరాదు నాకు—అయినా
ఆ రాక్షసుణ్ణి చంపి సముద్రంలో పడేశాను.

భయం వేసిందంటే ఒప్పుకోనుగాని
ఆ బీరువా వదిలి మర్లో బీరువా తెరిచాను.

నా యభిప్రాయం మ్యూజు కనిపించాలని—లేక వీన డయానా...
కాని ఏ హెర్క్యులిస్ అయినా కనిపిస్తే నా గతేం కాను?
బంగారు రేకుల రెపరెపల్లోంచి జాగ్రత్తగా చూస్తున్నాను
అక్టేపస్— ఎనిమిది తలల నాగు బుస్సుమని పైకి వచ్చింది
నేను నిజంగా ఉలిసిస్‌ని కావాలి
ఆ ఎనిమిది తలల పాముని—పెద్దకత్తితో చంపి

మధ్యధరా సముద్రంలో పడేశాను.
జూడాస్ నవ్వినట్టనిపించింది—

ఈసారి ఆ వరస పూర్తిగా తప్పించాను
బాగా ముందుకి వచ్చాను—

చక్కని గ్రంథంకోసం చూస్తున్నాను.
ఈజిప్షియనుల పిరమిడ్లు—స్ఫింక్స్—
అవన్నీ జాగ్రత్తగా దాటేను—నైలునది
ఫారోరాజులు—అఖెనాతన్—టుటున్‌ఖామెన్
అందర్నీ వెనక వదిలేశాను. చిత్రలిపి అర్థంకావడంలేదు.
చాలా ముందుకి జరిగిపోయి ఒక గ్రంథం తెరిచాను.
ముందు వరసగా మూడు దయ్యాలూ
ఆ తరవాత మెక్‌బెత్...
మేక్‌డఫ్‌ని తలుచుకుని, మెక్‌బెత్ తలనరికి
ఈటెకి గుచ్చి పైకెత్తేను
దయ్యాలు మూడూ "హెయిల్ దీ" అనుకుంటూ
మాయమయ్యాయి. ఎలుగుబంటిలాగ ముందుకి నడిచేను.
బాంకో దయ్యంగాని, హేమ్లెట్ దయ్యంగాని
కనిపిస్తుందన్న భయం నా కెంతమాత్రం లేదు.
ఆ బీరువా వదిలిపెట్టి తూర్పువేపున...
కావా రేఖా ? క ఖ గ ఘ...వాగర్థావివ సంపృక్తౌ
మరో బీరువా దగ్గరికి వచ్చాను.

రాజరాజనరేంద్రుడు నన్నయ శ్రీనాథుడు...
అక్కడ ఆగి ఒక పుస్తకం పైకి తీశాను
కహ కహ నవ్వుతూ కాటయవేముడు పైకి వచ్చాడు
నందికంతపోతరాజుకటారితో తలనరికి
కాలితో మట్టి ఒక్కతన్ను తన్నాను—
లకుమాదేవి "కర్పూర వసంతరాయా" అన్నది

భయం నాకెంతమాత్రం లేదు గనక
మళ్లా యిందాకటి బీరువా దగ్గరికి వెళ్లాను.
షెల్లీ, కీట్సు—అందమయిన వను వుల ఆనందం

డికెన్సు గడ్డం తడుముకుంటూ కనిపించాడు.
పుస్తకాలు వరసగా తప్పించుకుంటూ వెళ్ళ జరిపాను
షా నవ్వుతూ—"ఎలిజా—మై ఫెయిర్ లేడీ" అన్నాడు.

ఆకాశవా —మీరు వింటున్నది బేతాళకథ
విన్నారా నాక్కావలసిన గ్రంథం నేనింకా తీసుకోనేలేదు.

నవర్ సెట్ మామ్—.. కాస్త కళ్ళ ప్రక్కకి తిప్పేను
మలార్ మే—బోదిలేర్—రాఁబో—ఫ్లాబేర్
మోపాసా—ఆంద్రేజీద్—కమూన్
జాఁపాల్ సార్త్ర దగ్గర ఆగేను
''మాన్ శియేర్ ! ఫిల్ వూ ప్లే'' అన్నాడు సార్త్ర.
నోబెల్ ప్రయిజు తీసుకుని వచ్చేశాను.
టీయస్ ఈలియట్ నాలుగుకవితలున్న
పుస్తకం చేతపట్టుకున్నాను. నా నెత్తిమీద
మామ్ కనిపించి దెయ్యంలాగ నవ్వేడు.
కత్తి అంచు తీశాను.

* * *

చాలుచాలును లంగరెత్తుము—అది గురజాడ కంఠం
ప్రేయసీ—విశాఖపట్నం రుధిరజ్యోతీ అన్నాడు నారాయణబాకు
కుక్కపిల్లా అగ్గిపుల్లా చాలు ఖడ్గసృష్టికి అని శ్రీశ్రీ
ఓ సినీవాలీ త్వమేవాऽహం అన్నాడు అరుద్ర.

మాట్లాడకుండా బయిటకి వచ్చాను
నాక్కావలసిన గ్రంథం తీసుకోకుండానే
బేతాళుడి శవం నాకు మౌనభంగం చేస్తున్నది.
కాళికాపూజచేసి మరోరోజు బయల్దేరతాను.

తిమింగిలం

శ్రీ 'భైరవయ్య'

బెజవాడలో పార్కులో ఒక మూలగా, తలలు కత్తిరించబడ్డ క్రోటను మొక్కలమధ్య, నిలవెత్తు సిమెంటు ఆసనంమీద, నిలువుగా కర్రచేత పట్టుకుని నవ్వుతూ నిటారుగా నిలబడ్డాడు గాంధీ మహాత్ముడు.

కింద, ఆయన పాదాలకి పునాదిగా నిలబడ్డ సిమెంటు చప్టా చెంత నిశ్శబ్దంగా కేకలు. చేతుల కదలికలు. కాగితాల రెపరెపలు. గలగలలు. ముక్కలు స్థలాలు మార్చుకుంటున్నాయి. ఆ పేకముక్కల మీద వీరభద్రం చేతులు. చేతివేళ్లు అద్భుతంగా లాస్యం చేస్తున్నాయి. అయిదుగురు మనుషులు వీరభద్రం చేతి వేళ్ల తాండవం కేసి, మెరుపుల్లా కదులుతున్న మూడుముక్కలకేసి ఆత్రంగా చూస్తున్నారు. అందులో ఇద్దరుమటుకు నిర్లక్ష్యంగా వున్నారు. వాళ్ల ఆట కూడా అలాగే వుంది. వాళ్లిద్దరికీ డబ్బొస్తోంది. పోతోంది. మిగతా ముగ్గురికీ డబ్బొస్తోంది. కానీ వచ్చినట్టే వచ్చి వడ్డీ తీసుకు మరీ పోతోంది. కరువుదేశంలో వాన లొచ్చినట్టే వచ్చి వరదలై, పండిన పిసరంతపంటను కూడా తీసుకు పోయినట్టు.

వీరభద్రం కళ్లు అలసటగా వున్నాయి. అలవాటు కొద్దీ వేళ్లు ఇటూ అటూ చిందులు తొక్కుతున్నాయి. కానీ-

వాచీ చూసుకున్నాడు. ఒంటిగంట. ఇంక మూడు నాలుగుగంటలుంది రైలుకి. ఈ లోపుని పదిహేనువందల రూపాయలు సంపాయించాలి. అంటే కనీసం మూడువేల బేరం తగలాలి. అందుకనే ఈపార్కు ఎన్నుకున్నాడు.. కానీ గంటన్నరైనా ఏదీ పెద్ద బేరం తగల్లేదు. అన్నీ చచ్చుబేరాలు. పదీపరకా బేరాలు. వీటితో ఎన్నటికి మూడువేలుకావు.

మూడువేలొస్తే సగమైనా షావుకారి కివ్వాలి. అది ఎగ్గొడితే- ఆ ఆలోచన రాగానే వీరభద్రం మెదడులో భైరవుడు తాండవం చేశాడు. ఒళ్లంతా చెమటలు పట్టాయి. ఆ పని వీరభద్రం చేసి తప్పించుకుపోలేడు. క్షణాల మీద షావుకారుకి తెలుస్తుంది. వీరభద్రంజీవితాంతం జైలునుంచి రోడ్డు మీదికి, రోడ్డు మీంచి జైల్లోకి పచార్లుచేస్తూ వుండాలి. పెండ్యులమ్ లాగ. వీరభద్రం పెళ్ళిడుకొచ్చిన చెల్లెలు చర్మవ్యాపారసంస్థ నూతన సభ్యురాలేనా అవుతుంది. లేదా ఆత్మహత్య చేసుకుని చిక్కుపడని పోలీసు కేసన్నా అవుతుంది. తన సంపాదన ఈ రకమైందని తెలిస్తే గుడ్డితల్లి గుండె పగిలి పోతుంది. అందుకని వీరభద్రం ఆ పని చెయ్యడు. ఆ ఆలోచన రానివ్వడు. వచ్చినా దాన్ని దాచేసి, మెడపట్టి బైటికి గెంటబడ్డ సేల్సుమన్‌లా చిరునవ్వు నవ్వేస్తాడు

ఆలోచనల్లో పడ్డ వీరభద్రం రెండుసార్లు డబ్బు లివ్వవలసొచ్చింది. విసుక్కుని జాగ్రత్తగా ఆడటం మొదలుపెట్టాడు. ఇంకో అరగంట పేక ఆడాడు. అరమిల్లీ మీటరు దూరం కూడా లాభం జరగలేదు.

అలవాటుగా వీరభద్రం ఇటూ అటూ చూస్తున్నాడు.

వెంకట్రామయ్య చెట్టు నీడకి పార్కులోకి వచ్చి కూర్చున్నాడు. గాంధీ విగ్రహం కింద జరుగుతున్న పవిత్ర కార్యాన్ని చూస్తున్నాడు. ఛ, ఛ! అనుకున్నాడు. ఒకసారి రొంటిని తడివి చూసుకున్నాడు. ఎత్తుగా ఒత్తుగా వుంది.

వీరభద్రం ఓరగా చూశాడు. ఆడుతున్న అయిదుగురిలో ఇద్దరికి కన్ను గీటాడు. ఆట మంచి

జోరుగా సాగుతోంది. వీరభద్రం జేబులోంచి నోట్లు పరిగెడుతున్నాయి.

వెంకట్రామయ్య తనకేమీ పట్టనట్టుగా కూర్చున్నాడు. వెంకట్రామయ్య మామూలు మానవుడు.

ఎడ్లని కొనుక్కుందామని పక్క ఊరినుంచి వచ్చాడు. రెండుజతలు కావాలి. తనకూ్కడా ఒకజత తెమ్మనమని పక్కింటి సుబ్బయ్య కూడా డబ్బిచ్చాడు. రొంటిని నాలుగు వేలున్నాయి. మంచిఎడ్లని,చూసాడు. ఆ ఆసామీ అయిదువేలకి తక్కువ ఇవ్వనన్నాడు. ఎంత బతిమాలినా కుదిరిందికాదు. వూరెళ్లి పట్టుకొస్తానని మరెవరితోటీ బేరం పెట్టుకోవద్దని చెప్పి బయల్దేరాడు. ఎండ తీవ్రంగా వుంటే వచ్చి పార్కులో కూర్చున్నాడు.

వీరభద్రం హుషారుగా ఆడుతున్నాడు. గడిలో పుంజులా వున్నాడు. నోట్లు నవ్వుతూ పంచిపెడుతున్నాడు.

వెంకట్రామయ్య సగం కళ్లు మూసుకుని చూస్తున్నాడు. ఊరింకా అయిదు మైళ్లుంది. ఈ ఎండలో నడవడమంటే చిరాగ్గా వుంది. ఓపిక లేదు. పదింటికి హోటల్లో ఇడ్లీ తిన్నాడు. ఆకలిగా కూడా వుంది. వీరభద్రం ఉదారంగా పంచిపెడుతున్న నోట్లకేసి చూస్తున్నాడు. తనకా్కవలసింది వెయ్యి రూపాయలు. ఈ పాటికి వీరభద్రం పదిహేను వందలు పంచిపెట్టుంటాడు.

వెంకట్రామయ్య చెట్టు చాటుకి వెళ్లాడు. కొంతసేపటికి బయటికొచ్చి ఆడుతున్న వాళ్ల దగ్గర నిలబడ్డాడు. ఆట చాలా సంబరంగా వుంది.

వెంకట్రామయ్య చిన్నపందెం కాసాడు. పోయింది. మళ్లీ వేసాడు. రెట్టింపొచ్చింది. వెంకట్రామయ్య ఆడుతున్నాడు. డబ్బొస్తోంది పోతోంది. పందెం పెరుగుతోంది.

కొంతసేపటికి ముగ్గురు పందెం కాయలేక బీడీ వెలిగించుకుని వెళ్లిపోయారు.

వెంకట్రామయ్య వంద రూపాయలు కాసాడు. రెండువందలొచ్చింది. రెండు వందలు కాసాడు నాలుగొందలొచ్చింది.

మిగతా ఇద్దరూ కూడా ఆడటం మానేసారు.

వెంకట్రామయ్య బుర్రమీసాల్ని మెలిపెట్టుకుంటున్నాడు.

వీరభద్రం చేతులు తడబడుతున్నాయి.

వెంకట్రామయ్య నాలుగొందలు కాసాడు. ఎనిమిది వందలొచ్చింది.

వెంకట్రామయ్య కళ్లు సంతోషంతో తూలుతున్నాయి. వీరభద్రానికి భయం పట్టుకుంది. ముక్కల్ని జాగ్రత్తగా చూసాడు. అవే ముక్కలు.

రూపాయికి మూడు రూపాయలు పందెం.

వెంకట్రామయ్య నాలుగొందలు పందెం కాసాడు. వీరభద్రం జేబులో వేసుకున్నాడు.

వెంకట్రామయ్యకి కోపమొచ్చింది. అయిదు వందలు కాసాడు. ఉహూ... ఈసారి వంద కాసాడు. మూడొందలొచ్చింది. అయిదు వందలు కాసాడు. పదిహేనువంద లొచ్చింది.

వెంకట్రామయ్య బాసీపట్టు వేసుకూర్చున్నాడు. మంచి పట్టులో వున్నాడు. ఉడుంలా కూర్చున్నాడు.

వీరభద్రం వణుకుతున్నాడు. 'డబ్బులాపోతే తన చెల్లెలి గతి—డబ్బులేకపోతే తన పరువు—'

వీరభద్రం పేకముక్కలకి దణ్ణం పెట్టాడు.

మిగతా ఇద్దరూ 'కాయండి బాబూ—ఇందాకట్నించీడు మూడువేలు సంపాయించాడు. మీరొచ్చాక ఆడి దశ తిరిగినట్టుంది. కాయండి బాబూ—పెద్దది కాయండి—అన్నారు వెంకట్రామయ్యతో.

బుర్రమీసాలు తళుకులు చూపాయి.

వీరభద్రం చేతిలో పేకముక్కలు—

ముక్కలు ఇటూ అటూ మారాయి.

వెంకట్రామయ్య వెయ్యి రూపాయలు కాసాడు. మరో వెయ్యి.

పందెం రూపాయికి నాలుగు పెరిగింది. వీరభద్రం చేతులు వెచ్చగా వున్నాయి. అరచేతులు రుద్దుకుని ముక్కలు పరిచాడు. వెంకట్రామయ్య బుర్రమీసం సవరించుకుని 'రావే పీలవ్వాల' అని తట్టి 'ఎయ్యి' అన్నాడు.

పందెం పెరుగుతోంది. తగ్గుతోంది.

వీరభద్రం తిన్నగా కూర్చోలేకపోతున్నాడు. వెంకట్రామయ్య కదల్లేకపోతున్నాడు.

నిమిషాలు దొర్లుతున్నాయి. అంతకన్నా ముందుగా నోట్లు పరిగెడుతున్నాయి.

వెంకట్రామయ్య తూలుతున్నాడు. అప్పుడే కాలువలో మునిగొచ్చినట్టుగా వున్నాడు.

'బాబూ భయపడకండి. ఆఖరు పందెం కాయండి. పందెం పెద్దది సేద్దాం. ఏయ్ రూపాయికి పది. పందెం కాసుకోనే. వుంటే వెయ్యండి బాబూ వెయ్యండి.' ఇద్దరూ వెంకట్రామయ్య భుజం తడుతున్నారు

వెంకట్రామయ్య గాంధిగారికిదణ్ణం పెట్టాడు. అభిమన్యుడిలా పందెం కాసాడు.

వెంకట్రామయ్య లబోదిబో మన్నాడు. అన్యాయమన్నాడు.

వీరభద్రం నోట్లు లెక్కించుకుంటున్నాడు.

గాంధిగారు పుట్టిన భూమిలో ఇది ద్రోహమన్నాడు. గాంధిగారి ముఖం చూసి, నిజం చెప్పమన్నాడు. ఇందులో మోసం లేదా అన్నాడు. నువ్వు ముక్కలు మార్చలేదా' అన్నాడు వీరభద్రాన్ని. ఇద్దరిలో ఒకడు వెంకట్రామయ్యని సపోర్టు చేసాడు, వెనకాల నించుని.

వీరభద్రం నోట్లు బొత్తిపెట్టి జేబులో పెట్టుకున్నాడు. లేస్తున్నాడు. వెంకట్రామయ్య కాలరు పట్టుకున్నాడు.

వెంకట్రామయ్యకి కళ్లు బైర్లుకమ్మాయి. తల పట్టుకుని సిమెంటు చప్టా మీద పడ్డాడు. ఎక్కడున్నాడో మర్చిపోయాడు.

వీరభద్రం సిగరెట్టు వెలిగించుకున్నాడు. నోరంతా ఎండిపోయింది.

మిత్రు లిద్దరికీ వాటా యిచ్చి పార్కు బయటికి నడిచాడు. పార్కు బయట పహరా యిస్తున్న ఎర్రటోపీ,వీరభద్రం ఇచ్చిన సిగరెట్టు ముట్టించుకుని కాగితాలుమడతబెట్టి జేబులో పడేసి పొగొదులుకుంటూ వెళ్లిపోయింది.

వీరభద్రం షావుకారింటి నుంచి వస్తున్నాడు. అప్పుడే చేసిన బంగారు బొమ్మలా వున్నాడు. టైము చూసుకున్నాడు.నాలుగున్నర రైలుకింకా ఇరవై నిమిషాలుంది. వెళ్లగలడు.

ఇంట్లో అందరూ ఎదురు చూస్తుంటారు. ముఖ్యంగా చెల్లెలెదురు చూస్తుంటుంది. వెల్లరగట్ల చెల్లెలికి అందరి లాగే ఘనంగా పెళ్లి చెయ్యబోతున్నాడు. పెళ్లికొడుకు కలెక్టరాఫీసులో గుమాస్తా. ఎంతో కష్టపడి వెతికి సంబంధాన్ని కుదిర్చాడు. కట్నం వెయ్యి రూపాయలు.

'తన చెల్లెలు అదృష్టవంతురాలు' అనుకున్నాడు వీరభద్రం. సొమ్ము సమకూడటం కష్టం అనుకున్నాడు. అనుకున్న దానికన్నా ఎక్కువే వచ్చింది. షావుకారు కూడా అయిదువంద లిచ్చాడు.

వీరభద్రం తొందరగా నడుస్తున్నాడు.

అతని తండ్రి అతను స్కూలు ఫైనలు చదువుతున్నప్పుడు పోయాడు. తల్లికి ఏదో వాతం కమ్మి అతనికి తెలియనప్పుడే కళ్లుపోయాయి.

వీరభద్రానికి సంతోషంగా వుంది. ఇంత కాలానికి తండ్రికిచ్చిన మాట నిలబెట్టుకుంటున్నాడు.

చెల్లెలికి పెళ్లయ్యాక వీరభద్రం ఆలోచనలు చాలా వున్నాయి.

'ముఖ్యంగా ఈ జీవితానికి స్వస్తి చెప్పి కొత్త జీవితం ప్రారంభించా లనుకున్నాడు. తెలిసినో కాయన నిజాం దేశంలో ఉద్యోగ మిప్పిస్తానన్నాడు. తల్లిని తీసుకుని అక్కడికి వెళ్లిపోవాలి. ఆ తరవాత జీవితంలో స్థిరపడాలి.

హుషారుగా ఈల వేస్తున్నాడు వీరభద్రం. స్టేషను దగ్గర్లోనే వుంది.

స్కూళ్ల నించి పిల్లలు తిరిగి వస్తున్నారు.

మళ్లీ ఏటికి తను మేనమామవుతాడు. తనలో తనే నవ్వుకున్నాడు.

వీరభద్రం రోడ్డు దాటుతున్నాడు. అవతలి వేపు నుంచి ఆరేళ్ల కుర్రాడు పుస్తకాల సంచీ పది

లంగా పట్టుకుని వస్తున్నాడు. కుర్రాడు ముద్దుగా వున్నాడు.

'తన చెల్లెలికి ఇలాంటి కొడుకు పుడితే బావుణ్ను'' అనుకున్నాడు.

వీరభద్రం ఊరు చేరుకున్నాడు. వేకువజామునే ముహూర్తం. వెనకాల బండిలో పెళ్లి వాళ్ళు వస్తున్నారు. తొందరగా ఇంటికి నడిచాడు.

వీరభద్రం ఆశ్చర్యంగా చూసాడు. పెళ్లి పందిరిలో ఏమీ హడావుడి లేదు. అందరూ వీరభద్రం కేసి జాలిగా చూస్తున్నారు. విషాదంగా చూస్తున్నారు. ఎవరూ మాట్లాడటంలేదు.

వీరభద్రం అడుగులు తడబడ్డాయి. ఎదురుగా పందిట్లో అడుగుపెట్టాడు. దొంగలా లోపలికి నడిచాడు. తల్లి నడవలో గుడ్లలో నీళ్లు కుక్కుకుంటోంది. వీరభద్రం అడుగుల చప్పుడు వింది.

'ఒరేయ్ వీరభద్రం కొంప ముంచేసిందిరోయ్' అంటూ గావుకేక పెట్టింది. ఇద్దరాడంగులు అవిణ్ణి పట్టుకున్నారు.

వీరభద్రం తిమిరెక్కిన వాడిలా నుంచున్నాడు. అందరి కేసి అయోమయంగా పిచ్చిగా చూసాడు.

'అది...నీ చెల్లెలు...సోడా కొట్టు సుబ్బడితో లేచిపోయింది' అన్నాడు వీరభద్రం మేనమామ.

పాపం వీరభద్రం....

సముద్రంలో తిమింగలం పెదిమెల నాక్కుంది.

లేఖలు

గుండ్లపాలెం శాసన ద్విపద: బాలభాగవతములోనిదా?

శ్రీ అప్పారావుగారు మరల 44—2 సంచికలో మరియొక యూహను ప్రకటించి, నా వాదమును త్రోసిరాజనుట చాలదు.

అసలీద్విపద గ్రంథాధారమైనదా? పుక్కిటి పురాణములోనిదా? అని పరిశీలించవలసిన అవసర మున్నది.

ఆ ద్విపద మూల మిట్లున్నది:
'గోపక పౌత్రు(లు) — కులవంశకరులు
బృందావనమ్మున వృథివి జెంపొంద
నంద వ్రజంబున నవి నొప్పుచుండ
ఆవుల మేపుత (తు) వలరి గోపకులు
రైవతాచలమున రంజిల్లుచున్న
యాదవులకు దైవమె (మ) ంతయు నొప్ప
అమృత భాగేశ్వరుం డందు వెలిసు(ల్సు)న్న
(గద్య)
ప్రతిష్ఠలు సేసిరి— ప్రతిభమీర'

దోనేరు కోనేరు 'కవిసార్వభౌముండీ హరిహిత బాలభాగవతహారిపదద్విపద ప్రబంధమున్' బల్కె ననుట: శైలి లక్షణమా? అన్వయ సాలభ్యమా? వ్యాకరణ సమ్మతమా? గణదోష నిదర్శనమా?

ఇది మంజరీద్విపద. ఏడు పాదములలో ఉన్న దానిని నాలుగు పాదములుగా ఉదాహరించుట పొరపాటు. యతి తప్పినదని, గణము పోయినదని తలచి కాబోలు 5—6 పాదములు వదిలి వేయబడినవి.

ద్విపదలో పాదాదిప్రాస చెల్లినను, చెల్లక పోయినను తప్పులేదు. లేఖక దోషములు పరిదిద్దుట దోషము కాదు. (వెలిసి+ఉన్న—వెలిసున్న సంధి?)

దీనిలోని 'ఆవుల మేపుతు వలరి, అందు వెల్సున్న' అను క్రియలు క్రీ. శ. 1547 ప్రాంతం బాలభాగవత ద్విపదలోని వగునో? కాదో? సత్యాన్వేషకులు వ్రాతప్రతులను పరిశీలించి తేల్చవలసి యున్నదని నా విన్నపము.

గుంటూరు మండలములోని అమీనాబాదు పుల్లరిబోడ కొండమీది 'శ్రీనాథ కృతి' శాసనము నందలి 14—1—1416 తేదీ పద్యము, నెల్లూరు జిల్లా కందుకూరు తాలూకా గుండ్లపాలెం ద్విపద శాసనము, పూర్వమునందలి 23—10—1438 తేదీకి పోతన భాగవత పద్యములు క్రీ. శ. 15 శతాబ్ది మధ్యకాలములో సమకాలిక పద్యములై యుండగా కాదని, క్రీ. శ. 1547 ప్రాంతములోని దోనేరు కోనేరు కవిసార్వభౌముని బాలభాగవత ద్విపద, పోతన పద్య భాగవతము కొంచె మెచ్చుతక్కువగా సమకాలికములు కాబోలనుట చిత్రమేకదా!

—దేవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డి.

"జిజ్ఞాస"కు సమాధానం సరికాదు

ఆర్యా,

ఫిబ్రవరి నెల భారతి యందు ఎం. భాస్కర రావుగారు "జిజ్ఞాస" అనుపేర సందేహమును దెల్పి సమాధానమును కోరిరి. అపై మార్చినెల భారతిలో అవధానుల నారాయణ సన్యాసిరావు గారు ఉచథ్యుని కథ దెల్పిరి. అతడు సోముని యల్లుడని చెప్పిరేకాని అతని భార్య "భద్ర" అనునది తెల్పలేదు. ఈ ఉచథ్యుని కథ దేవీభాగవతము మరియు భారతము అనుశాసనిక పర్వములో వున్నది. అతడు వరుణుని పై నలిగి సముద్రమును ఎండించెను. కాని త్రాగుటకు పనికి రాకపోవునని శపించలేదు. ఇది ప్రసిద్ధమైనదే కాని క్రొత్త కాదు. ఎం. భాస్కరరావుగారి ప్రశ్న "అపేయముల్గాగ" (త్రాగుటకు గాకుండ) శపిం"చె. ఆ బ్రాహ్మణుని కథ దెల్పుడని కోరిరి. దానికి సమాధానము ఉచథ్యుని కథ కాదు.

పూర్వము బడబాముఖుండనెడి ఋషి యుండెను. అతడు మేరుపర్వత మందు గొప్ప తపస్సు చేయుచుండెను. అతని శరీర ముష్ణమాయెను. శాంతికై సముద్రమును బిలిచెను. సముద్రము రాదయ్యె. దానికతడు కుపితుడై జలములను స్తంభింపజేసెను.

దానికి చెమ్మట గారుటకు సాటిగా సముద్రుడాము గలిగించెను. అంతేగాక దానిలో "నీవుం (ద్రావదగనికుందువుగాక"

"నీ జలములను బడబాముఖమనెడి యగ్ని చేత ద్రావంబడి దానికి మధురమై యుండి, నీ గర్వము నడంచుగాక" అని శపించెను. అప్పటినుండి సముద్ర జలము లుప్పై (త్రాగుటకు నిరుపయోగకరమై పోయినవి. (ఈ కథ ఆంధ్రభారతములో లేదు. సంస్కృత భారతమ్, శాంతి పర్వములో వున్నది.)

—కారుపల్లి రాజారాం.

ప్రాచీన సాహిత్యము-విమర్శ

ఆర్యా,

మార్చినెల 'భారతి'లో మీరు ప్రచురించిన శ్రీ వాగళ్ళ గురుప్రసాదరావుగారి 'ప్రాచీనసాహిత్యము—విమర్శ' అను వ్యాసమును చదివి ఇది మీకు వ్రాస్తున్నాను. విమర్శను గురించి, విమర్శకునకు ఉండవలసిన యోగ్యతలను గురించి, విమర్శకునకు అవసరమయిన దృక్పథాన్ని గురించి ఇంత చక్కటి వ్యాసం ఈవరకే రావలసింది. ఇప్పటికైనా వచ్చినందుకు రచయితనూ, ప్రచురించిన మిమ్ములనూ అభినందించకుండా ఉండ లేను. శ్రీగురుప్రసాదరావుగారు చెప్పిన లక్షణాలు ఒక్క ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని విమర్శించే వారిలోనే గాక విమర్శకు లందరిలోను తప్పక ఉండవలసినవి. 'ప్రాచీన సాహిత్యము—విమర్శ' అనే కంటె 'సాహిత్య విమర్శ' అంటే ఇంకా బాగుండేది. వ్యాసకర్త బహుశా ఈ నాడు ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని విమర్శించటంలో మనం చూపుతున్న 'అవిమర్శక' దృక్పథాన్ని ప్రధానంగా మనసులో ఉంచుకొని ఉంటారు. కాని వారి వ్యాసంలో 'నవ్యకవిత్వం'పట్ల కొందరు పండితకవులు చూపుతున్న నిరాదరంగూడా విమర్శించ బడింది. సాహిత్యాన్ని గురించి చక్కగా ఆలోచించినవారు, ప్రాచ్యులైనా, పాశ్చాత్యులైనా, విమర్శను గురించి ఈ మాటలే అంటారు. ఎలియట్ అంటాడు: ఈ నాటిదైనా, ఇరవై అయిదువేల ఏళ్ళనాటిదైనా సాహిత్యాన్ని ఒకే దృష్టితో చూడగలిగినవాడు విమర్శకుడు. కాలగమనమాత్రంచేత మహాత్మ్యాన్ని సంతరించుకున్నదిగాగాక కాలాతీతమైన మహత్త్వం కలదిగా సాహిత్యాన్ని సంభావించాలి.

—రాధాకృష్ణమూర్తి.

దేశభక్తుని జీవితదృశ్య సంపుటి

ఆర్యా,

'దేశభక్తుని జీవితదృశ్య సంపుటి' అనే పేరుతో లక్ష్మణారెడ్డిగారు భారతిలో చక్కని వ్యాసాన్ని వ్రాశారు. వెంకటప్పయ్యగారి విశిష్టమైన సేవను రచయిత కొద్ది పేజీలలో విపులీకరించారు.

ఫిబ్రవరి సంచికలో వెలువడిన వ్యాస భాగంలో చిట్టచివర ఒక తప్పు దొర్లినట్లు కని పిస్తుంది. మద్రాసు గవర్నరు శ్రీ ప్రకాశ నెహ్రూకు సాయంపట్టి వెంకటప్పయ్యగారిని మేడమీదనుంచి క్రిందకు తీసుకువచ్చినట్లు వ్రాశారు. ఇది సరిగా తోచదు. దేశభక్తుని అస్తమయం 1949, ఆగస్టు 15 న. శ్రీ ప్రకాశ మద్రాసు గవర్నరుగా నియమితులైనది 1952 లో, సార్వత్రిక ఎన్నికలు జరిగిన తర్వాత. కనుక వెంకటప్పయ్యగారు నెహ్రూను రాజభవన్‌లో కలిసికొన్నప్పుడు గవర్నరు భావనగరు మహారాజా అయివుండవచ్చునుకాని శ్రీ ప్రకాశ అయేందుకు వీలులేదు.

—గుడ్లవల్లేటి వెంకటేశ్వరరావు.

గ్రంథ విమర్శలు

రంగపతి

(నవల. రచన : దుర్గానంద్. ప్రచురణ : కాలచక్రం ప్రచురణలు. నత్తారామేశ్వరం, (వయా) పెనుమంట్ర — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా. పుటలు : 370. వెల: రూ 7—50.)

ఊరు మేదినీపురం. లోగిలి పోతరాజుదొడ్డి. పోతరాజు వంశస్థుడు రంగపతి ఆయుర్వేద వైద్యుడు. అతని అన్న మంగపతి పండితుడు. ఈ కుటుంబంలోని వ్యక్తుల్ని — పెద్దవారినీ పిన్నవారినీ— సుదీర్ఘంగా వర్ణిస్తూ, వారిలోని వైవిధ్యాన్ని వ్యక్తంచేస్తూ, తద్వారా తెలుగుదేశంలో, తెలుగువారి నాగరకతలో, సంస్కారంలో, ఈ శతాబ్దిలో వచ్చిన మార్పుని అభివ్యక్తంచేసే ప్రయత్నమే నవల ఉద్దేశం. నవలలో కథ అంటూ పెద్దగా ఏమీ లేదు.

రంగపతి యిద్దరి అల్లుళ్లలో చిన్న అల్లుడు అంభోనిధి పండితుడు, కవి. తిరుపతి వెంకట కవుల ప్రభావంతో ప్రసరిల్లిన అవధానాల, పద్యాల సాహిత్య సంరంభానికి ప్రతీక. నవలలో ఇతని ప్రతిభ తెరచాటు దీపం వతుగానే ఉంటుంది. కారణం, రచయిత ఉద్దేశంలో, "అందమైన స్త్రీలో సిగ్గు ఉన్నట్లు" ప్రతిభకు కూడా బిడియం అవసరమట! "పూర్తి వికాసం పొందిన తర్వాత బిడియం సాహసంగా మారుతుంది"ట! అంభోనిధిలో బిడియం సాహసంగా చివరిదాకా రూపొందనేలేదు! ఇల్లరికపు టల్లుడుగా వచ్చినవాడు వచ్చినట్లు చివరకు మేదినీపురంలోనే స్థిరపడిపోవటంలో 'సాహసం' బయట పడలేదు!

రంగపతి అన్నగారైన మంగపతి కొడుకు భగీరథుడు. లండన్ వెళ్లి బి. ఎస్‌సి. చదివి వచ్చినవాడు; కొమార్తెకు 'జాలీ' అని పేరు పెట్టడం, కుక్కని పెంచడం, ఇంగ్లీషులో మాట్లాడ్డం, వగైరా విషయాల్లో పాశ్చాత్య నాగరకతా ప్రభావానికి లోనైన భారతీయుడికి ప్రతినిధి. ఒకసారి అంభోనిధీ, భగీరథుడూ తారసిల్లి సాహిత్యాన్నిగూర్చి దాని భిన్న (ప్రాచ్య పాశ్చాత్య) లక్ష్యాల్ని గూర్చీ మాట్లాడుకుంటారు. [పుటలు 107—110]. తర్వాత అంభోనిధి ఏర్పాటు చేసిన నీలకంఠశాస్త్రి అష్టావధానానికి భగీరథుడు హాజరవుతాడు. అష్టావధానంలో భగీరథుడు కొంత అపహాసంతో, కాని న్యాయంగానే, గ్రామమునసబుని ఖండించటం కారణంగా, కొంప లంటుకుపోతాయి. గ్రామంలో వైషమ్యాలు చెలరేగుతాయి. భగీరథుడు కొందరు రౌడీలను అండగా పెట్టుకుంటాడు. మునసబు వర్గంవారు రంగపతి కుటుంబం వారిమీద—పోతరాజుదొడ్డిమీద — కక్ష గట్టుతారు. రచయిత ఉద్దేశం—పాశ్చాత్య నాగరికత, సంస్కారం, తత్సంబంధమైన భావాలూ, తద్వ్యావహారికనీతీ ప్రవేశించడంద్వారా, అంతవరకు ఏకంగా ఉండిన పాలవంటి గ్రామీణ సౌహార్ద్రభావం కాస్త విరిగి పోయిందని ఆరోపించడంగా తోస్తుంది. ఇది సమర్థనీయమైన, చారిత్రకంగా సత్యమైన, ఆరోపణ కాదు! కథలోకూడా దోషం యిరువైపులా ఉన్నట్లు చిత్రింపబడింది. అందుచేత భగీరథుని పాత్ర నవలలో అభివ్యక్తం చేయవలసిన అంశం ఏదైనా ఉంటే అదీ ప్రస్ఫుటం కాలేకపోయింది.

పోతే మురారి— రంగపతి పెద్దల్లుడు—రచయితకు అభిమాన పాత్రగా కనిపిస్తాడు. అతనిద్వారా ఒక సమన్వయాన్ని లేక ఒక చరమసత్యాన్ని సూచించాలని రచయిత ఉద్దేశం కావచ్చు. మురారి వ్యక్తిత్వం "పుస్తకాలనే స్తంభాలమీదా, ఆచారాలనే గోడలమీదా కట్టబడిన గుడివంటిది కాదు. ఎక్కడి కక్కడే మండి, ఎక్కడి కక్కడే ఆరిపోయే అగ్ని లాంటిది. ప్రపంచంలో చాలమంది మనుష్యులు ప్రతి విషయాన్నీ వెర్రిగా తెలుసుకోవాలనీ ఆరాటపడుతుంటారు. తెలుసుకోవడానికి పూర్వజ్ఞానం ఆధారమై ఉంటుంది. మురారికి అలాంటి ఆధారాలు లేవు. ఎక్కడ ఉంటే అక్కడే అతనుంటాడు. ఎక్కడా లేనిచోట ఎక్కడా లేకుండా పోతాడు. లేనిచోటకూడా

అతణ్ణి తెచ్చి కలుపలేము. అందువల్ల అతని వ్యక్తిత్వం తుంపులు తుంపులుగా ఉంటుంది.* అతని ప్రవాహమే అతని జీవితం. ఆ ప్రవాహ దిశలను అంచు కోలేనివాళ్లు సుభద్రమ్మవలె (అతనిభార్య) సుళ్లు తిరిగి పోతుంటారు. నరములేని మాంసం శరీర మనిపించుకుంటుందా? మురారి మాంసంలో నరాలు, ఊహలో ఆధారాలు ఉన్నాయో లేవో తెలియదుకాని అతడు నిర్గుణుడు, నిరాకారుడు మాత్రం కాదు. అతనికి ఆకారముంది. గుణముంది. ఆ గుణాన్ని కనిపెట్టేశక్తి సుభద్రమ్మలో లేదు: అందుకని సుభద్రమ్మను అనభిజ్ఞ అనలేము. మురారిని మాత్రం చపలుడు అనవచ్చు... అతడొక్కడే ఒక్కడు. అతనికి లోకంలో పౌరసత్వపు హక్కులేదు. అతడు చపలుడు. అతని చిత్తం చపలమైంది. అతణ్ణి కొందరు తిక్క మురారి అనికూడా పిలుస్తూ ఉంటారు." (42—43 పుటలు). ఈ నవలలో పాత్రలను వర్ణించిన విధానానికి ఈ ఉటంకింపు ఒక ఉదాహరణ. ఇందులో స్పష్టతకంటె అస్పష్టత ఎక్కువ. ముఖ్యంగా *—* గుర్తుపెట్టిన వాక్యాలు మంచి రచన అనిపించుకోవు. పైగా ఈ రకం వర్ణన పద్ధతి వ్యాసానికి పనికివస్తుందికాని నవలకు కాదు. నవలలో పాత్రలు వారి ఆలోచనలద్వారా మాటల ద్వారా, చేతలద్వారా, స్వయంగా రూపొందాలి. ఆసంగతి అలా ఉంచితే, మురారి పాత్రద్వారా రచయిత వ్యక్తం చెయ్యదలచుకున్న అంశం ఏమిటి? మురారి అసలైన పిసలైన మానవుడు—ఏ ఆచారాలూ, అడ్డుగోడలూ, సూత్రాలూ. చుట్టుకొలతలూ లేని కేవలం మానవుడు! సంగీతం, నాట్యం, వేట అతని అభిమాన విషయాలు. అంతేకాదు, మురారి ఋతువుల ననుసరించి వేషధారణ చేస్తాడట. "అతని ఋతుధర్మముల మార్పులను గమనించని మనుష్యులు అతణ్ణొక పైలాపచ్చీసుగాభావించి లెక్కచెయ్యరు. అతడు విలాసపురుషుడు. కాని అతనిలో ప్రకృతిసహజధర్మాలు ఉన్నై." ఈ ప్రకృతిమానవుడు (natural man) బాధ్యత, సంయమనంలేని స్వేచ్ఛాప్రవృత్తికి ప్రతీక.

కవిత్వంలో దేశి, మార్గ విభేదాలను దృష్టిలో పెట్టుకుని బహుశా రచయిత మురారి, అంభో విధులను రంగపతికి అల్లుళ్లుగా నిర్దేశించాడేమో! మురారి దేశికవిత్వం లాంటివాడు. అతను 'జనత'లో కలిసిమెలిసి నట్లుగా మరెవ్వరూ కలియలేరు. మురారి అత్తవారిమాటను లెక్కచెయ్యడు. అతనిది స్వచ్ఛంద ప్రవృత్తి. పిల్లల భవిష్యత్తు విషయమై ఆలోచించడు. కొడుకు అభిరుచి గుర్తించి వాణ్ణి 'డోలు వాయించడం నేర్చుకునేందుకు మంగరి ఇంటికి పంపిస్తాడు. ఈ విషయమై మురారీ సుభద్రమ్మా వివాదపడతారు. మురారి కొడుకునూ కూతుర్నీ వెంట బెట్టుకు దేశంమీదికి వెళ్లిపోతాడు. కూతుర్ని కులస్థుడైన ఒక బప్పుడ్రై వరుకి కట్టబెట్టి చక్కా వస్తాడు.(ఇక్కడ వరుడు కుల మదే కావటం ఎందుకో?) కట్నం కానుకలూ, ఏ హడావుడీ లేకుండా ఎవరికీ చెప్పకుండా కూతురికి పెళ్లిచేసి వచ్చాడని అందరూ విడ్డూరపడతారు. ఇది రచయిత మురారిద్వారా సూచించదలచుకున్న ఒక రకం సాంఘిక విప్లవం కాబోలు—కట్నం వగైరా వివాహ సమస్యలకు 'మానవతా' దృక్పథంనుంచీ పరిష్కారం! గ్రామ వైషమ్యాల విషయంలో మురారి ప్రబోధం: "అబ్బాయిలూ! మనది సన్యాసుల దేశం. బుద్ధుడు మన దేశంలో పుట్టాడు. గాంధీ మనదేశంలో పుట్టాడు. ఆనందమిచ్చేది మన కావ్యం. హంసతో సందేశం పంపేది మన పురాణం....దుర్యోధనుడూ, శకునీ ఎప్పుడూ గుసగుస లాడుతూనే ఉండేవాళ్లు. వాళ్లు బాగుపడ్డారా? దేశాన్ని బాగుపరిచారా? ఈ ప్రపంచం బంధనరహితం. సృష్టిలో రహస్యమంటూ ఏమీలేదు...మిమ్మల్ని మీరెందుకు గాటుపెట్టుకుంటారు?" మురారి భగీరథునిమీద హత్యా ప్రయత్నం జరగకుండా సమయానికి హెచ్చరిస్తాడు. భగీరథుడు రక్షింపబడ్డా, అతని కుక్క చంపబడుతుంది. రచయిత ఉద్దేశం, మానవుల మధ్య 'విశ్వాసం' చచ్చిపోయిందని! రాచకీయా లెక్కువయ్యాయని!

రంగపతి తన వైద్యపరిజ్ఞానాన్ని మనుమ సంతానానికి నేర్పాలనుకుంటాడు. వాళ్లకు దానిలో ఆసక్తిలేదు. శంభుడు కమ్యూనిస్టుపార్టీ అభిమాని. కళాధరుడు సంగీతం అభ్యసించడానికి తంజావూరు వెడతాడు. రంగపతి మంచానపడి, సంధిలో అందరికీ వీడ్కోలుచెప్పి మరణిస్తాడు.

రంగపతి గతించిన ఒకనాటి తెలుగుదనం! గ్రామీణమైన తెలుగుదనం! రంగపతికి వారసు లెవరు? అంబోనిధిలో (సంస్కృతి పాండిత్యము, సాంప్రదాయికమైన విద్య) నవజీవనానికి కావలసిన సాహసం క్రొత్తదనం లేవు. భగీరథునిలో (పాశ్చాత్య విద్య) సౌహార్దము, సామరస్యం లేవు. అతను గ్రామజీవనంలో ఇమడకపోవడమే కాదు, గ్రామసౌహార్దాన్ని భగ్నంచేశాడు. మురారిలో (దేశీయత) వైరాగ్యం పాలు ఎక్కువ, అతనికి బాధ్యత లేదు, వారసత్వం లేదు; విముక్తి, స్వేచ్ఛ కావాలి. శంభుడు (కమ్యూనిజం) వారసత్వాన్ని బొత్తిగా నిరాకరిస్తాడు. రంగపతికి— అంటే ఒకనాటి తెలుగుదనానికి—నేడు వారసులు లేరంటూ నవల ముగింపు. పోతరాజు పాతిన రాతిస్తంభంవైపు చూస్తూ ఒక పిల్లవాడు రాయి విసిరివేశాడు అన్నది చివరివాక్యం—క్రొత్త తరంవాళ్ళు తెలుగుదనాన్ని ఎలా పునర్నిర్మించే ప్రయత్నం చేస్తారని ప్రశ్నార్థకమైన ధ్వని! తెలుగుదనాన్నిగూర్చిన పై విశ్లేషణ (Analysis) అసమగ్రంగా ఉందని వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు.

తెలుగుదనం అంటే ఏమిటి? అది అందరూ వేసుకోవలసిన ప్రశ్న. ఆ ప్రశ్నను ఈ నవల రూపంలో వేసినందుకు రచయిత అభినందనీయుడు.

లాడ్జింగులో ఒక రాత్రి

[నవల. రచన: కొపరాజు శేషయ్య, ప్రచురణ: విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం, విజయవాడ 2, పుటలు: 196. వెల: రూ 3/-]

'లాడ్జింగు'ల పేర చలామణీ అవుతున్న వ్యభిచార గృహాలు కొన్నిపట్టణాల్లో పెద్దఎత్తున వ్యాపారసరళిలో అభివృద్ధి కావడానికి దోహదమౌతున్న ఆర్థిక, రాజకీయ, సాంఘిక పరిస్థితులను విశ్లేషణాత్మకంగా అభివర్ణించే ఈ నవల ప్రధానంగా సంఘసంస్కరణోద్దేశంతో వ్రాయబడింది. ఇందులో కథానాయకుడు మోహనరావు ద్వారా ఒక 'లాడ్జింగు' వ్యవహారం బయటపడి, పోలీసులదాకా వెళ్ళి ఆ 'లాడ్జింగు' రద్దు కావడం, అందులోని స్త్రీ పురుషులకు మంచి విధమైన బ్రతుకుదెరువు ఏర్పడడం కథ. మోహనరావుని 'లాడ్జింగు'కి తీసుకు వెళ్ళిన రిక్షావాలా వాగేశ్వరరావు, చదువుకున్న యువకుడు, నిరుద్యోగి. అక్కడ మోహనరావుకి తారసిల్లిన స్త్రీలు కనకం: అతను చిన్నతనంలోనే ఎరిగున్న కరణంగారి కూతురు. తార: అతని ప్రాణస్నేహితుడు కోరి వివాహమాడిన నవవధువు! ఈ యిద్దరి స్త్రీలనూ ఆ నరకకూపంలోనుంచి తప్పించేందుకు మోహనరావు ప్రయత్నించి నెగ్గుతాడు. మోహనరావు డబ్బూ, పలుకుబడీ రెండూ ఉపయోగించడంవల్లే కాదు, పోలీసుశాఖలో అదృష్టవశాత్తూ మోహనరావు బంధువు సూపరింటెండెంట్‌గా ఉండటంవల్లకూడా వెంటనే కార్యసాధన వీలైంది. అప్పటికీ దోషులైన వ్యక్తులు దొరకకుండా పారిపోయారు. ఇదీ నేటి వాస్తవికమైన పరిపాలనా పరిస్థితి! 'లాడ్జింగు'ని నడిపిన వ్యక్తులకంటె 'లాడ్జింగు'కి మద్దతు కల్పించే కొందరు లాయర్లు, లాయరు గుమాస్తాలు, వ్యాపారస్తులు, ధనికులు, యింకా ఎందరో స్త్రీ పురుషులూ, సంఘంలోని ఈ రకం మురికికూపాలకు బాధ్యులు. అంటే సంఘంలో పరివర్తన రావాలి, సంస్కారం పెరగాలి. ఇక్కడ రచయిత ఉద్దేశం: స్త్రీ పురుషులందరూ సీతారాముల ఆదర్శాన్ని తు, చ తప్పకుండా అనుసరించే ఒకానొక స్వాప్నిక సమాజం (Utopian socity) అవతరించాలని కాదు! ఏ యుగంలోనైనా 'సెక్సు'కు సంబంధించిన స్వేచ్ఛాప్రవర్తన, నీతిసూత్రవ్యతిక్రమణ వ్యక్తుల్లో కొద్దిగానో గొప్పగానో ఉంటూ వస్తున్నదే. అది మానవ ప్రకృతికి లక్షణం. అలా కాక సంఘంలోని కొన్ని శక్తుల్ని — డబ్బు, అధికారము, పలుకుబడి వంటి శక్తుల్ని—కూడగట్టుకుని వ్యక్తుల జీవితాన్ని నాశనం చెయ్యడానికీ, కలుషితం చెయ్యడానికీ వ్యాపార సంస్థలు ఏర్పాటు చెయ్యడం మానవుని దుర్జనత్వానికి లక్షణం. ఇది సహింపరానిది. ఈ రచయిత పాశ్చాత్యదేశాలలోని క్లబ్బులు వగైరాలతో ఈ 'లాడ్జింగు'లని పోల్చి రెండింటికీగల భేదాన్ని వివరిస్తూ నవలలో యిలా వ్రాశారు: "ఉభయులకూ ఇష్టమైతే వాళ్ళు లాడ్జింగులకు పోయినా, క్లబ్బులకు పోయినా, వారిని మనము అనవలసిన పనిలేదు. కాని అమాయిక యువతులను, స్త్రీలను బలాత్కారముగా

యూడ్చుకుపోయి వ్యభిచారానికి వినియోగించుకుంటున్నారండీ. ఈ విషయమే తమ దృష్టికి తీసుకు రావాలని నా అభిప్రాయం." రచయిత దృష్టి యిలా సహనంతో కూడుకున్నదీ, విశాలమైనదీ (Liberal), వాస్తవికమైనదీ కావటంవల్లే ఈ నవలలో మోహనరావు, తార — అందరూ మన సానుభూతిని పొందేలా వారి వారి సహజస్వభావాలతో రూపొందటం జరిగింది. కథ సుఖాంతం అయింది.

"తప్పు చేయడం మానవనైజం అన్నారు పెద్దలు. తెలిసో తెలియకో ఏ వ్యక్తి అయినా ఒక పొరపాటు చేస్తే దాన్నే ఆధారంగా తీసుకుని ఆ వ్యక్తి యొక్క నైతిక విలువలను అంచనావేయడం సరియైన పద్ధతి కాదేమో అనుకుంటాను." ఈ ప్రబోధంతో కథానాయకుడు మోహనరావు, కనకం నాగేశ్వరరావులకు వివాహం కుదిర్చి, తారను ఆమె భర్త స్వీకరించేటట్లు చేసి, వారి జీవితాల్ని పునరుద్ధరిస్తాడు. క్షమ అనేది లేకపోతే సంఘసంస్కరణం సాధ్యంకాదు. సంఘపురోగతి, మానవజీవితంలో సుఖశాంతులూ, మనుష్యుల్లో క్షమ, ఔదార్యం పెరగడంమీదే ఆధారపడతాయి. సంఘజీవనంలో నైతిక కర్మకర్తృత్వం ఆత్మపరంగాకాక, యితరుల మీద కేంద్రీకరింపబడుతూ ఉండటమే సంఘంలో ఎప్పటికప్పుడు తెట్టెలుకట్టే కశ్మలానికి మూలం. దాన్ని క్షాళనంచేసే ఉద్దేశంతో వ్రాయబడిన ఈ నవలలో మానవతాదృక్పథం ప్రధానం కావడం ఎంతో సముచితంగా ఉంది. ఈ నవలకు సాహిత్యంలో పెద్ద గణన లేకపోవచ్చు, సాంఘికంగా చక్కని ప్రయోజనం ఉన్నది.

—ఆర్, ఎస్.

లోకాలోకం

[వచన గేయ సంపుటి; కవి : స్ఫూర్తిశ్రీ: విపంచికా ప్రచురణలు, రామారావుపేట, కాకినాడ: 86 పేజీలు : వెల : రూపాయిన్నర.]

అభ్యుదయ కవితోద్యమం శ్రీ శ్రీ తో ప్రారంభమై, శ్రీశ్రీ తో పరిణతి పొంది, శ్రీశ్రీ తోనే ముగింపుకు వచ్చిందనే విమర్శకులు కొందరున్నారు. కాని శ్రీశ్రీ స్పృశించని మానవ సమస్యల కొత్త కోణాలను అవలోకించి, ప్రతిభావంతంగా కావ్యగానం చేసిన కవుల నింకా ఇంకా విమర్శక మహాశయులు గుర్తించటమే లేదు. అభ్యుదయ కవులు భావదాస్యం చేసినవారు కారు. క్షీణయుగపు కవిత్వచ్ఛాయ లింకా భావకవిత్వోద్యమపు తుదిదినాలలో ప్రసరించాయి. గాని అభ్యుదయ కవులకు భాషావిషయంలోనూ, భావవిషయంలోనూ అనుకరించే దురదృష్టం పట్టలేదు. కొద్దిమంది అనుకరణ జాడ్యం ఉన్న కవులు ఏ యుగంలోనైనా ఉంటారు. అయితే వర్గ విభేదాలను గమనించటంలోనూ, తోటి మానవుల యెడల లోనివ్యథలకు కావ్యరూపం కల్పించటంలోనూ వీరికి ఏకసూత్రత కన్పిస్తుంది. అభ్యుదయ కవులందరూ ప్రపంచాబ్దపు తెల్లరేకై పల్లవించా లనుకొనేవారే. మొక్కలు సూర్యరశ్మిని గ్రహించి కిరణజన్యసంయోగక్రియతో ఆహారాన్ని తయారు చేసికొని పూలూ, పండ్లూ యిచ్చినట్లే అభ్యుదయ కవులకు శ్రీశ్రీ సాయపడ్డాడు. ఈ కవులు వేర్వేరు మొక్కలవలె భిన్నజాతుల ఫల, పుష్పాల నందించిన వారే.

నిరంతర లోక పరిశీలనం కవికి ఊపిరి వంటిది. 'అభ్యాసం కూసు విద్య' అని క్షేమేంద్రుని కాలంనాటికేవుంది. అతడు కవులకు లోకపరిశీలనావశ్యకతా, ఔచితీనిర్వహణాదక్షత గురించి నొక్కి చెప్పేడు. లోకాలోకనం చేసిన 'స్ఫూర్తిశ్రీ' 1948—63 సంవత్సరాలమధ్య తన ఆలోచనా పరిధికి అందిన విషయాలను, తాను లోకపరిశీలనంచేసి గ్రహించి, కవిగా - వివేచన చేసుకొని, ప్రతిభావంతంగా, వ్యుత్పన్నతను జోడించి చెప్పిన వచనగేయాలివి. వచన గేయానికి గీతి మాధుర్యం విహితంకాదు గాని ఉంటే శ్రవణపేయమౌతుంది. అట్టి కవిత్వం కవితాకళ సమాహార రూపాన్ని కొంతవరకు పొందుతుంది.

గొంతెత్తి చదవటానికి అనుగుణంగా 'లోకాలోకం'లోని గేయాలన్నీ రచింపబడ్డాయి. అభ్యుదయ భావాలతో అభ్యుదయకవితారచన కనుగుణమైన వచన గేయాలతో 'స్ఫూర్తిశ్రీ' అభ్యుదయ కవులలో చోటు గడించుకొన్నారు.

'లోకాలోకం'; 'అనలోమానసర్గమయ'; 'మృత్యోర్మా౽మృతంగమయ'; 'కోదహతి'; 'ముఖే ముఖే'; 'అంతర్దర్శనం' గేయాలు విశిష్టమైన అణుశక్తి ప్రయోగాలను చూచి బెదిరిపోక, సమగ్ర వివేచనా శక్తితో—

"మారణానలం జ్వలించింది
దానవలోకం చలించింది
మానవలోకం జయించింది
మా నవలోకం జనించింది."

అని క్రాంతదర్శియై సగర్వంగా పలికారు.

"అంతరాత్మలోని అజ్ఞాతబలం
ఆకసాన మనం నిల్పిన దైవం
ఆత్మ శక్తి ప్రాపు
అతని చెడని కాపు"

అని గంభీర తాత్త్విక జ్ఞానాన్ని తేలిక మాటలలో, ప్రసన్న మధురంగా రచించారు. అదే విధంగా శాంతి పేరిట జరిగే అక్రమాలను ఎదుర్కొంటూ—

"శాంతి కొందరు విద్వాంసుల విభ్రాంతి
సమరం సాధారణ మానవధారణ,' అంటారు.

ఈ కవి అసమర్థుని శాంతిని వ్యతిరేకిస్తున్నాడంటే యుద్ధోన్మాది అని కాదు. మానవజాతి పట్ల ప్రగాఢ విశ్వాసం ఉన్నది. అందుకే—

"మీ మాటల కెదురు లేదు
మీ గుండెలలో హిమాలయాలు
మీ హృదయంలో హిందూ వార్నిధి
దాక్కుంటాయ్"

అని సమాజ జీవనం గురించి హెచ్చరిస్తారు. "మృత్యోర్మా౽మృతంగమయ" అనే గేయంలో—

"గత జీవిత గాథలే ప్రగతికి సోపానాలు;
చెరిగిపోని స్మృతి పథాలే
భవిష్యజ్జీవిత భవన నిర్మితికి
కదలికలేని పునాదులు"

అని చారిత్రక యథార్థ గతిని కళ్ళకు కట్టే విధంగా వర్ణించారు. 'సత్యమేవ జయతే' అనే గేయంలో

"దూషించిన అయ్యలే
భూషిస్తారు;
భూషించిన అయ్యలే
దూషిస్తారు" అని నగ్నసత్యాన్ని వెల్లడించారు. ఈ భావం శ్రీ శ్రీ గారి "ఆః" అనే గేయాన్ని తలపిస్తుంది. ఆ గేయంలో శ్రీ శ్రీ

"నిప్పులు చిమ్ముకుంటూ
నింగికి నే నెగిరిపోతే
నిబిడాశ్చర్యంతో వీరు!
నెత్తురు కక్కుకుంటూ
నేలకు నే రాలిపోతే
నిర్దాక్షిణ్యంగా వీరే!" అని లోక

నైజానికి విస్తుపోతారు. 'స్ఫూర్తి శ్రీ' గారి గేయంలో శ్రీ శ్రీ గేయంలోని స్ఫూర్తి రాలేదు కాని

"తిరస్కార పురస్కారాలు జీవిత చక్రంలో
గిర గిర తిరిగే ఆకుల వరుసలు" అనే

సుందరభావాన్ని అందించారు. "కోదహతి" అనే గేయం ఏ సందర్భాన్ని పురస్కరించుకొని వ్రాసిందో గాని గీతంలో చిత్రకారుని ప్రతిభ గోచరిస్తుంది.

"ప్రపంచం పూసుకుంది రక్తగంధం
ప్రకృతిశక్తి ప్రళయ నాట్యభంగిమాలు చూపుతుంది
అంటుకుంది ఆకాశం" అని పాఠకుల కన్నుల ముందు విభ్రాంతిగొలిపే చిత్తరువును చిత్రిస్తారు. "భానుబింబ మంటుకుంది" అని భయావహమైన రూపాన్ని అందిస్తారు.

"ముఖే ముఖే" అనే గేయం యీ సంపుటంలో విశిష్టమైంది. మధురమైనది. వ్యంగ్యానికి

వింతపోయిగాన్ని దిద్ది యీ గేయాన్ని రూపొందించారు. కవులలో అల్పమనస్కత ఉన్న కొందరు, విమర్శకులై పరుల కవితలను తూలనాడి తమ కవితలను పొగడుకోవటాన్ని వ్యంగ్యంగా పాడుస్తారు స్ఫూర్తిశ్రీ.

"పరునికవిత కరక్కాయ
వాదో! స్వాంతస్సుఖాయ!
ఇదే కదా ముఖే ముఖే!
విన్నావా పఖే పఖే!"

గేయమంతా యిదే రీతిలో వ్యంగ్యంగా సాగుతుంది. "అంతర్దర్శనం" గేయంలో కవి అంతర్ముఖుడై —

"పొరుగువాని చిరునవ్వులు
పువ్వుల మవ్వపు జల్లులు
మాటాడిన ప్రతివాడూ
మాటులేని తేనెతేట!" అని మనిషిలోని మంచితనాన్ని, "తిల్లని మల్లెల మాటున

వాలుక చాపే నాగుల
భూత్కారోద్గ్రవానం
వినిపించిం దీ రోజున" అని మానవ నైజాన్ని అర్థం చేసికొనేటందుకు ప్రయత్నిస్తారు. లోకాలోకనం చేసిన కవి, లోకాన్ని కవిత్వామయంగా భావించి, అనుభవించి పలవరించారనిపిస్తుంది.

చిలుక బొమ్మను చక్కగా గీసి 'చిలుక' అని పేరుపెట్టటం ఎబ్బెట్టుగా ఉంటుంది. అందుకనే స్ఫూర్తిశ్రీ తన చక్కని వచన గేయాలను ఆలోచనాత్మకంగా సంస్కృతంలో 'కోదహాతి'; 'కృగన్వామః' 'తస్మాత్ జాగ్రత' అని ఖండకావ్యాలకు పేర్లు పెట్టారు. శ్రీమతి 'కవితాసింహ' వంగ కవితకు యెంచక్కని అనువాదం చేశారు. 'ఒక్క కవి కథనం' అనే యీ గేయంలో కవితాసింహ కవిహృదయాన్ని స్ఫూర్తిశ్రీ కవిగా చక్కగా అర్థం చేసికొని అనువదించారు.

'చరిత్ర' అనే గేయం 'దేశ చరిత్రలు' అనే గేయానికి అనుకరణ పేలవంగానే ఉన్నది. 'సందేశం' గేయంలోను గేయానికి కావలసిన మాధుర్యమే లేదు. 'గడ్డి పువ్వులు' గేయం శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారి 'గడ్డి పువ్వులు' వర్ణనతో పోల్చి చూస్తే నీరసంగా ఉన్నదనాలి. 'దీపావళి' గేయం మరీ దీర్ఘంగా ఉండి అన్వయక్లిష్టంగా ఉన్నది.

వచన కవితకు ముఖ్యంగా కావలసింది చిత్తశుద్ధి. గీతి మాధుర్యం ఉన్న గేయం అలంకార శోభితంగా ఉంటుంది. ఈ సంపుటిలోని గేయాలన్నీ గానయోగ్యంగానూ, సుందరైన పదగుంభనతోనూ విలసిల్లుతున్నవి. అపశబ్దాలూ, దుస్సమాసాలూ వ్యాకరణం మొగ మెరుగని అజ్ఞుల మచ్చుకైనా కానరావు. ముచ్చటగా తీర్చిదిద్దిన యీ గేయ సంపుటం చదివి ఆనందించదగినది.

'అహల్య', 'వియోగిని', 'మహాశ్వేత', 'సూర్యముఖి', 'మధుపాలిక' మొదలైన కావ్యాలద్వారా 'స్ఫూర్తిశ్రీ' యీ వరకే పాఠకలోకానికి పరిచితులు. శబ్దంపై తగినంత అధికారం సంపాదిస్తూ, ప్రతిభతో వినూత్న కావ్యాల నిర్మాణాన్ని సాధింప జూస్తున్న సాధకులు వీరు. కవులు కొందరు కాలంతోపాటు పై కెదుగుతారు. కొందరి కవిత కాలం గడిచేకొద్దీ యింకిపోతుంది. అంటే వారి కవితాజ్వాల సన్నగిల్లి క్రమంగా చల్లారిపోతుంది. మంచి కవులు కొందరు గత కాలపు కీర్తితో బ్రతుకుతారు. కొందరు కవితా కన్య కటాక్ష వీక్షణాలకై తపస్సు ప్రారంభించి తపిస్తారు. కవితా వనిత చేలాంచలాల నందుకోజూస్తూ నిరంతరం పరుగులుతీసే యీ యువకవికి మంచి భవిష్యత్తు ఉంటుందని ఆశించవచ్చు. ఎంతటి మహనీయులనైనా అనుకరించటం మానుకోవాలి. భాషలోనూ, భావం లోనూ అనుకరణకు దూరం కావాలి.

'లోకాలోకం'లోని గేయాలు ఆయాకాలపు తాత్కాలిక సమస్యలను పురస్కరించుకొని వ్రాసినవే. అయినా వాటి శీర్షికలను గమనిస్తే "సత్యమేవ జయతే," "తమసోమా జ్యోతిర్గమయ" వంటివి ఎప్పటికీ గుర్తుంచుకోవలసిన శీర్షికలు, గేయాలు.

చరిత్ర, సందేశంవంటి గేయాలు పత్రికలలో ప్రచురితమైనవైనాసరే గేయ సంపుటాలలో చేర్చే ఉబలాటం వదులుకోవాలి. గేయాలను అక్కడక్కడా అథోజ్ఞాపికలూ విసుగు కలిగించని ప్రవేశిక పుస్తకానికి మరింత నిండుదనాన్ని చేకూరుస్తాయి.

హృదయంలోనుండి వెలిగించిన కవితాదీపాన్ని కాంతి తగ్గకుండా, తైలం తరిగిపోకుండ కలకాలం కాంతికిరణాలను 'స్ఫూర్తితో సస్ఫూర్తిశ్రీ' ప్రసరింపజేయగలరని ఆశించవచ్చు.

అమృత బిందువులు

[రచయిత: శ్రీ బచ్చు వేంకటేశ్వరగుప్త; అడ్వకేట్, సదాశివపేట – మెదకుజిల్లా ఆం—ప్ర; ప్రకాశకులు: మెదకు మండల రచయితల సంఘం: 135 పేజీలు; వెల—మూడున్నర రూపాయలు.]

అమృత బిందువులని యీ కావ్యానికి పేరు పెట్టడం కేవలం అతిశయోక్తి. ఈ కావ్యంలో అమృత బిందువులను—కాదు కవితా మకరందంకోసం అన్వేషించడం ఎడారిలో నీటికై గాలించటం వంటిదే. సాహిత్య, రాజకీయ, ఆర్థిక, సాంఘిక, నైతిక రంగాలను గురించి వ్రాసిన పద్యాలను అమృత బిందువు లనటం దుస్సాహసం.

క్షీరసాగర మథనంతర్వాత మోహినీరూపం దాల్చిన భగవంతుడు లోకకంటకులనేపేరులో దానవులకు అమృతము పంచకుండ వంచించిన చిత్రం ఈ పుస్తకం ముఖచిత్రం. సహృదయత లోపించిందని కావ్యకర్త అనుకోవచ్చుగానీ కావ్యమంతటిలోనూ ఛందస్సుతో కూర్చిన పద్యాలు తప్ప కవితా వాసనలే లేవు. గ్రంథమంతటిలోనూ కవిత్వం వారికి పోకండ జాగ్రత్త పడ్డారు. కవిత్వం వ్రాయకపోవటం నేరం కాదు; పాపంకాదు; తెలిసిన ప్రతి విషయాన్ని ఛందస్సులో చెప్పాలనుకోవటం చిత్రమైన మానసిక ప్రవృత్తి. పూర్వం అచ్చుయంత్రాలు లేని రోజుల్లో శాస్త్రాలన్నీ ఛందస్సులోనే వ్రాసేవారు. ఆ అగత్యం యీనాడు లేదు. పైపెచ్చు విషయ వివరణ కావలసిన శాస్త్రాలను ఛందస్సులో వ్రాయటం ఆటంకం. ఛందస్సు లప్పుడే సర్వ పరిష్వంగా లవుతాయి.

ఈ కవికి వివిధ విషయాలపట్ల జ్ఞానం అపరిమితంగా వున్నది. కూలంకషంగా తెలిసికొనే ఓర్పు, దాన్ని విడమర్చి చెప్పగల నేర్పు వున్నాయి. ఆయా విషయాలను గురించి సమగ్రమైన అవగాహన ఉన్నప్పటికి ఛందస్సులో వాటిని వ్రాసి కవిత అనిపించుకోవాలని ఉబలాటపడటం చిత్రం. ప్రముఖ విమర్శకులూ, పండితులూ శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని యీ పుస్తకానికి ప్రశంసలు పల్కటం దిగ్భ్రాంతిని కలిగించే విషయం. శ్రీయుత అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావుగారు, మాడపాటి హనుమంతరావుగారు వీరితో మిత్రత్వాన్ని పురస్కరించుకొని యీ గ్రంథకర్తను మిక్కిలిగా అభినందించారు. కావ్యాన్ని అర్థంచేసికొని అనుభవించేటందుకు సహృదయత ఉంటే చాలు. కాని కావ్యాన్నిగూర్చి అభిప్రాయమిచ్చేటప్పుడు కావ్యాన్ని గూర్చి సమగ్ర పరిశీలనం చెయ్యాలిగాని మిత్రత్వాన్ని పురస్కరించుకొని అభినందించకూడదు. ఆ అభినంద

వలకు పాఠకుల భ్రమపడే అవకాశం ఉన్నది.

సాహితీ వీచికలలో 'గ్రహపతి పునర్జన్మ,' 'జడివాన' 'బింబిక' లనే ఖండికలు ఎన్నదగినవి. ప్రభుత్వ తత్త్వముల గురించి వ్రాస్తూ 'మనువె రాచరికంబునకు మార్గదర్శి' అని చెప్పారు. రాచరికం మనువుకు ముందే వుండేదని రాజకీయ పరిజ్ఞానం కలిగినవారందరికీ తెలుసు. ప్రణాళికల గురించి వ్రాసిన వాటిలో అన్యదేశ్యాలను గుప్పించి వేశారు. 'సుంకము'ల గురించి వివరిస్తూ—

"జలధిలోనుండి జలమును జలధరములు
గ్రహణ మొనరించి లవణ విరహితమైన
సలిలమున్ సస్యముల కిడి సాపరీతి
ప్రభుత సుంకాలగొని ప్రజాప్రగతి కిడును."

అని చక్కగా వర్ణించారు. పేరుపేరునా యీ పుస్తకంలోని కావ్యఖండికలను గూర్చి వివరించటం కంటె, పాఠకులు దినపత్రికలను చదివినట్లు కాలక్షేపంకొఱకు, కేవలమూ విషయాలను తెలిసికొనేటందుకు యీ పుస్తకం చదువుకొనవచ్చు.

రామమోహనరాయ్.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by Radhakrishna
The Andhra Patrika Press 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras-1.
Editor : S. Sambhu Prasad

భారతి

ప్రకటన రేట్లు

కవరు పేజీలు		కాజువల్ రేట్లు	కాంట్రాక్టు రేట్లు
4 వ కవరు పేజి	...	రు. 175/—	రు. 150/—
2 లేక 3 వ కవరు పేజి ...			
ఒకే (నలుపు) రంగు	...	రు. 150/—	రు. 125/—
లోపలి పేజీలు			
పూర్తి పేజి	...	రు. 125/—	రు. 100/—
అర పేజి	...	రు. 65/—	రు. 55/—
పావు పేజి	...	రు. 40/—	రు. 35/—

ప్రత్యేక స్థానములకు 25 అదనం.

సం॥ వకు వరుసగా 6 ప్రకటనలు చేయువారికి కాంట్రాకు రేట్లు వర్తించును.

చందా వివరములు

సంవత్సర చందా	...	రు. 12—0—0
6 మాసముల చందా	...	రు. 6—0—0
విడి ప్రతి	...	రు. 1—0—0

మేనేజరు, భారతి.

మద్రాసు—1.